
LUDVIG HOLBERGS to Bidrag til Videnskabernes Selskabs Skrifter

*Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab
mindes med taknemmelighed
Hans Majestæt Kong FREDERIK IXs femogtyveårige kongegerning
og hans allerhøjeste protektorat for Selskabet
og ønsker på
HENDES MAJESTÆT DRONNING MARGRETHE IIs
første fødselsdag som Danmarks statsoverhoved
i ærbødighed sin ellefte kongelige protektor
en lang og lykkelig regeringstid.*

Kort Betænkning over
den nu regierende Qvæg-Syge
Danmarks og Norges Sæe-Historie
(Første *Periodus*)

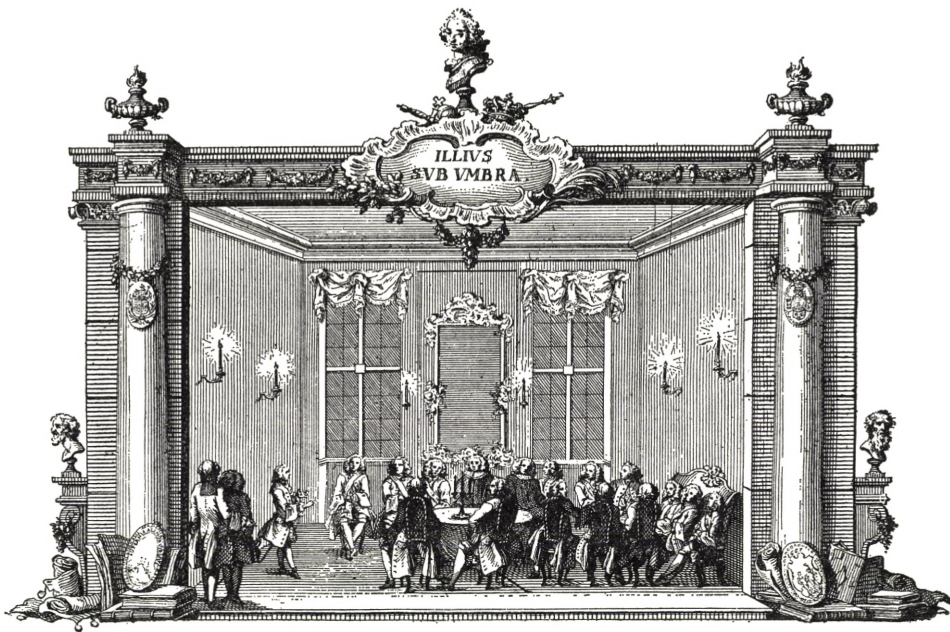
AF LUDVIG HOLBERG

Udgivet i Facsimile med Indledning af

F.J. BILLESKOV JANSEN

Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab

KØBENHAVN 16. APRIL 1972

Kvægsyge og Vikingetogter

LUDVIG HOLBERGS *to Bidrag*
til Videnskabernes Selskabs Skrifter

HOLBERGS Forhold til Videnskabernes Selskab er flertydigt og ikke saa let at faa Klarhed over. – Den 13. November 1742 samledes fire Personer i Grev Johan Ludvig Holsteins Hus, det nuværende Stormgade Nr. 10. Det var, foruden Værten, den overmaade lærde Hans Gram, Professor og Geheimearkivar, den teologiske Professor Erik Pontoppidan og Henrik Henrichsen, en ung historisk interesseret Kancelliembedsmand. Det er sidstnævnte, der som Protokolfører meddeler os, at paa Mødet blev oplæst Grams Forslag om et *Societas Antiquitatum*. Der var i Skitsen en Liste over foreslaaede Medlemmer, blandt disse Holberg. Paa selve Mødet blev det præciseret, at Selskabet skulde have tre Klasser af Medlemmer, nemlig 1. Æresmedlemmer, *membra honoraria*; 2. ordinære Medlemmer, *membra ordinaria*, hvoriblandt Holberg; 3. Medhjælpere, *adjuncti*. Holstein var saa at sige født Præsident, Henrichsen (som 1747 adledes under Navnet Hielmstjerne) blev straks valgt til Sekretær, og baade Gram og Pon-

toppidan lovede at udgive nærmere angivne historiske Skrifter. Det fastsloges paa samme meget afgørende Møde, at Selskabet skulde omfatte alle Grene af Videnskaben, dog med særligt Hensyn til Fædrelandets Historie. Der blev taget energisk fat; i Løbet af November, December og Januar mødtes det lille Kollegium adskillige Gange, nogle Sagkyndige indkaldtes for at deltage i Drøftelse af bestemte Opgaver og gled naturligt ind blandt Medlemmerne, hvis Antal paa den Maade steg til otte. Derefter skete der ingen Forøgelse af de ordinære Medlemmers Tal før 6. December 1745, da tre Medlemmer optoges. Derimod havde Selskabet allerede i December 1744 optaget tre Æresmedlemmer, og 6. Oktober 1745 foresloges endnu to, heriblandt Holberg. Man har øjensynlig stillet denne i Klasse med højtstaaende Herrer, af hvem man ikke ventede fast Fremmøde eller intimt Samarbejde. De øvrige Æresmedlemmer var Gehejmeraad Chr. Fr. Raben, Konferensraad Otto Thott, Konferensraad Frederik Rostgaard og Etatsraad Niels Foss, alle fire fornemme, videnskabeligt interesserede Samlere. Det var dog som bekendt først i 1747, at Holberg blev Baron.

Blandt Æresmedlemmerne fik Otto Thott væsentlig Betydning for Selskabet; han var endog dets Præsident 1763-70. Men Holberg har ikke været ufølsom for den ham beviste Ære. Paa Tomanedersdagen efter hans Indvalg, 6. December 1745, oplæste Hans Gram i Selskabet Holbergs indsendte Betænkning over Kvægsygen, og et Aar efter, 2. November 1746, oplæste Sekretæren Holbergs »Danmarks og Norges Søe-Historie. Første Periodus«. Holberg forelagde altsaa ikke selv sine Arbejder, og da der ikke førtes Præsenslister, véd vi intet om hans Deltagelse i Møderne. Det er dog nærliggende at tænke sig Holberg til Stede ved to solennelle Lejligheder, hvor Selskabet nok har lagt Vægt paa at være fuldtalligt. Den 18. Januar 1751 holdt Grev Holsteins unge Søn Christian Holstein en latinsk Oration i Selskabet i Anledning af det oldenborgske Kongehus' 300-Aars Jubilæum 1749. I et samtidigt Avisreferat siges det, at foruden nogle Gæster var »samtlige dette Selskabs Høye og fornemme Membra« nærværende. Da Talen Aaret efter blev trykt, var den forsynet med et Kobberstik af O. H. de Lode, som viser Taleren og Forsamlingen; en formindsket Gengivelse af dette Stik ses omstaaende. H. F. Rørdam har udtalt, at man fristes til at tænke paa Holberg, naar man fæster Øjet til den Skikkelse, der er anbragt inderst

i Kanapeen. Ved et nyt Møde, den 28. Februar 1752, holdt den unge Grev Holstein sammesteds paa Dansk en Mindetale over Frederik V's Dronning Louise, som var død 19. December 1751. Da denne Tale blev trykt, separat som den foregaaende, benyttedes samme Stik. – I sine sidste Aar var Holberg plaget med, hvad han kalder *detentio urinæ* eller *stranguria*, hvilket »har foraarsaget, at jeg ikke drister mig til at bivaane Forsamlinger paa de Stæder, hvor jeg, naar Vandet trykker, ikke strax kand komme ud« (Ep. 476; jf. Ep. 447). Men han følte sig som de oldenborgske Kongers Historieskriver, siden han 1713 havde kvalificeret sig til Professorat ved at forelægge Frederik IV en haandskreven Foliant med Christian IV's og Frederik III's Historie. Manuskriptet blev Grundstammen i Kapitel VI af Danmarks og Norges Beskrivelse (1729): *Om de Danske Konger af den høylovlige Oldenborgske Stamme*. Og Dronning Louise selv var den aldrende Filosof aldeles indtaget i. I en Epistel skildrer han for sin imaginære Korrespondent den fordringsløse og tillidsfulde Konge Frederik V: »Og hvad vor Regierende Dronning angaaer, da haaber jeg, at din Frue ved sin Hiemkomst haver fortaalt dig saa meget derom, som du af Glæde kand taale at bære. Du maa derfor ikke forundre dig over at høre, at jeg nu paa min gamle Alder iblant kommer til Hove; ... her kand man bivaane en høy Forsamling uden Masqve, uden Sminke, uden afpassede Skridt, og uden paa Skruer satte Ord; saa at man udi et Kongeligt Hof seer den naturlige Stands Simplicitet forestillet« (Ep. 183). Da der i en senere Epistel er Tale om Børns Oplæring i Sprog, fremhæver Holberg Betydningen af Modersmaalet: :»Det er ikke at beskrive med hvilken inderlig Fornøjelse meenige Mand hører Hendes Majestæt, skiøndt en Engelsk Prinsesse, at tale Dansk med de Kongelige Børn« (Ep. 377).

Ved et af sine allerførste Møder, nemlig 4. December 1742, havde Selskabet besluttet at samle Medlemmers Bidrag i Bind, hvor forskellige Videnskaber var repræsenteret mellem hinanden; som Forbillede nævntes bl.a. *Mémoires de Trévoux*, ofte benævnt *Journal de Trévoux*, de franske Jesuitters berømte kritiske Organ, som udkom i Trévoux 1701-57 under den fuldstændige Titel: *Mémoires pour l'Histoire des Sciences et des Beaux-Arts*. Artiklerne var nummereret, men stod ikke klassificeret efter Videnskab, Rækkefølgen er tilfældig. I 1745 udsendtes da *Skrifter, som udi det Kiøbenhavnse Selskab af Lærdoms og Videnska-*

bers *Elskere ere fremlagte og oplæste i Aarene 1743 og 1744. Første Deel*. Indholdet var af historisk, filologisk og naturvidenskabelig Karakter. I *Anden Deel*, som udkom 1746, bragtes bl.a. Holbergs »Korte Betænkning over den nu regierende Qvæg-Syge med nogle œconomiske Anmerkninger« og *Tredie Deel*, 1747, hans »Danmarks og Norges Søehistorie. Første Periodus«. Som Forfatterangivelse anføres kun *L. H.* (dvs. Ludovici Holbergii), men Bindenes Indholdsfortegnelse angiver det fulde Navn. Holbergs Bidrag kom saaledes til at repræsentere saavel den naturvidenskabelige som den humanistiske Side af Selskabets Aktivitet. De to Afhandlinger blev med de øvrige oversat paa Latin i Selskabets *Scripta* 2. og 3. Del, 1746 og 1747. Afhandlingen om Kvæg-sygen kom straks paa Tysk som et selvstændigt lille Skrift, *Des berühmten Herrn Ludw. Holbergs Kurtzes Bedencken über die jetziger Zeit regierende Vieh-Seuche*, udgivet i Wismar 1746, og Søhistorien kom paa Tysk som »Dänische und Norwegische Seegeschichte«, i en københavnsk Udgave af Holbergs *Kleine Schriften*, 1753.

Kvægsygen eller Kvægpesten var en katarlignende Sygdom, som fra Asien og Sydøsteuropa vandrede mod Nord. Tidligt i 1745 viste den sig i Holsten og Slesvig og bredte sig til Fyen og Sjælland for først i 1746 at angribe Nordjylland. Epidemien rasede indtil 1751, idet den kunde vende tilbage til de samme Steder indtil tre og fire Gange. Bornholm og Norge blev ikke angrebet. Allerede et Reskript af 26. Marts 1745 paa-bød Bøn i alle Kirker den 9. April i Anledning af, at Sygdommen havde vist sig i Slesvig. En Tid blev Markeder forbudt paa Fyn og Sjælland. Der udsendtes Anvisninger paa at behandle Sygdommen. Regeringen var saaledes fuldt klar over den truende Fare. Det unge Videnskabsakademi viste ogsaa sin Sans for hvilke Undersøgelser der var Brug for, og det var vel Holberg, der her lagde for. I hvert Fald blev hans Betænkning oplæst den 6. December 1745; to nyvalgte, ordinære Medlemmer fulgte hurtigt efter, den 20. December 1745 og den 17. Januar 1746. De var begge Professorer i Medicin og deres Foredrag blev trykt i samme Bind som Holbergs. De udførlige Titler giver Mulighed for at sammenligne Arten af disse Bidrag med Holbergs: »Georg Dethardings Uforgribelige Tanker om de Steene, som ere fundne i Galle-Blæren hos det af denne Tiids Sygdom henfaldne Horn-Qvæg; om, og hvorvidt samme

haver Deel i Sygdommen«. Med »uforgribelig« mener Forfatteren, at han ej ønsker at foregribe andres Mening om Sagen. — »Balthas. Joh. von Buchwalds Korte Beretning, hvad hand angaaende Qvæg-Sygen har kundet observere, samt sine Betænkninger om Sygdommens Oprindelse og Beskaffenhed, med hosføyede og derpaa sig grundende Middeler eller Medicamenter, som hand agter, og til deels har funden tienlige derimod saavel præservative som curative«.

Holberg havde unægtelig en anden Baggrund for sine Betænkninger end de to Læger: han ejede meget Kvæg, eller havde ejet: for hvor mange Dyr var, da Holberg forfattede sit Indlæg, bukket under paa hans to Herregaarde, Brorup, som han havde købt 13. April 1740, og Tersløsegaard, som han havde erhvervet saa sent som 18. Maj 1745? I Afhandlingen nævner Holberg sin Katalog over »60 Herre-Gaarde, hvor fast alle Besætninger vare reent bortdøde«, men han bringer ikke Listen. I den tyske Oversættelse opregnes 65 Gaarde, som Kvægsygen har hærget: den sidste i Rækken er Tersløse. I Fortalen til sine Heltindehistorier (1745), som udkom i Slutningen af 1745 eller snarere i Begyndelsen af 1746, melder Forfatteren om »den Skade som den nu grasserende Qvæg-Syge paa mit Gods mig haver foraarsaget«, ligesom i Ep. 114 om »den store Skade jeg haver lidet ved Qvæg-Pesten paa begge mine Gaarde«. I Ep. 85 hedder det: »Mine Kiør ere reent bortdøde«, og i Ep. 115, at »alting paa mit Gods formedelst Horn-Qvæggets Ødelæggelse er bragt i Forvirrelse«. Disse Epistler er skrevet i Aarene op til 1748, da Epistlernes første to Tomer (Nr. 1-183) udkom. Sygdommen har da været i Af-tagen; i Ep. 343, udgivet 1750, aander Holberg op, men giver Epistlen et mistrøstigt Postscriptum: »Ret som jeg havde fuldfærdiget dette Brev, fik jeg at vide, at Qvæg-Sygen er kommen til Landet igien, og at den raser fast ligesaa sterkt som tilforn«; i et Brev af 11. November 1749 til sin Ridefoged Frederik Bierre skriver Holberg om den nye Bølge: »Hvis Qvægsygen skulde nærme sig Tersløse, er best i tide at separere qvæget fra hinanden. Jeg veed endnu ikke hvor stor skade er skeed paa Brorup.« I den sene Ep. 468, der først udgaves 1754 efter Holbergs Død, lyder det næsten fortvivlet: »Qvægsygen raser endnu, og Forhaabning om dennes Ophørelse forsvinder meer og meer«.

I sin Afhandlings Overskrift lovede Holberg »nogle œconomiske Anmerkninger«; med *Oeconomie* mente Holberg som sit Aarhundrede

i vid Forstand Husholdning, Husførelse, finansielle Dispositioner baa-
de privat og forretningsmæssigt. I Epistlerne 114, 343 og 447 overvejer
han de økonomiske Virkninger af Kvægsygen. Den korte Betænkning
over Kvægsygen var saaledes ikke en afsluttende Betragtning; snarere
modsat, en indledende Debat. Det er derfor naturligt i den følgende
Analyse at indføje Henvisninger til Epistlernes Behandling af de sam-
me eller beslægtede Synspunkter. Citaterne giver samtidig Anledning
til knappe og nødvendige Ordforklaringer. For en mere detaljeret Om-
tale af Parallelstederne henvises til Ludvig Holberg: Epistler. Udgivne
med Kommentar af F. J. Billeskov Jansen, Bind I-VIII, 1944-54.

Kvægsygen har, siger Holberg, tre Karakteristika. For det første har
den en helt generel Udbredelse, men dog ikke saa fatal en Virkning som
Den sorte Død, der ramte alle »levende Creature indtil Træer og Plan-
ter«. I Ep. 114 glæder Holberg sig over, at Sygen skaaner Hestene.

For det andet ytrer Kvægsygen sig, modsat andre smitsomme Syg-
domme, med en saadan Voldsomhed, at den ikke skaaner noget Dyr,
hvor den kommer frem. Derfor graverer, dvs. tynger, denne Svaghed,
dvs. Sygdom, mere end andre Epidemier. Landmanden er kommet i en
paradoksal Situation: Kvægets Rarhed, dvs. Faatallighed, skulde nor-
malt fremkalde stigende Priser, men da ingen turde anskaffe sig nyt
Kvæg, blev der uventet godt Køb derpaa; mange Landmænd vilde helle-
re staa deres Eventyr, dvs. risikere at miste Kvæget, end sælge med Tab.

Det er Sygdommens tredje Særkende, at den er ubegribelig. Lægerne
kan ikke finde ud af dens Natur. Nogle af Dyrene synes døde af Læn-
de-Blod, dvs. Forblødninger gennem Endetarmen, andre af store Ind-
voldsorme. Gaar man til Pestforskere, som Hollænderen Nic. Hartsoe-
ker (1656-1725) eller Englænderne Thomas Willis (1622-75) og John
Freind (1675-1728), hvis Navn Holberg her og i Ep. 308 konsekvent
staver Friend, er det rimeligst med den førstnævnte at antage, at Pest
foraarsages af flyvende Insekter, der er usynlige for det menneskelige
Øje; de kan også sidde i Uldtøj, som et Hestedækken, »der blev ført fra
et befænged Sted, hvilket da nogle Køer lugtede til, bleve de strax an-
stukne [dvs. smittede] og døde«.

Holberg støtter Insekthypotesen med læst og oplevet. Han kender,
dog næppe paa første Haand, den franske Søhelt Claude de Forbin's
Mémoires, der var udgivet i Amsterdam 1729. Forbin var en Tid Gene-

ral hos Kongen af Siam. I sine Erindringer fortæller han, under Aaret 1687, at hans Skib ud for Byen Masulipatam, nord for Madras, blev dækket af Fluor. Det er interessant, at Holberg roser »een af vore Medicis«, som under Pesten i København 1711-12 brugte Mikroskop ved Undersøgelsen af angrebne Personers Aande eller deres Kropps Uddunstninger, »Atmosphæra Corporis«. Kvægsygen maa da kaldes en Pest, skønt adskillige Dødsfald kan skyldes sædvanlige Kvægsgdomme.

I denne seriøse naturvidenskabelige Udredning fik Holberg dog Plads for et spøgefuldt Citat (A force de m'aime tu me rends misérable), hvis Kilde ikke er paavist. I sine Moralske Tanker (1744) havde Holberg allerede anført Verset (Værker i tolv Bind ved F. J. Billeskov Jansen, 1969-71, X, S. 114); i Ep. 422 oversætter han det saaledes:

Din store Kiærlighed mig u-lyksalig gjør.

Fra December 1743 til Februar 1744 havde en stor Komet vist sig paa Himlen og var taget som Varsel om Kvægsygen, blandt andre af H. A. Brorson, der skrev En Psalme mod den begyndte Lande-Plage 1745. Holberg afviser Varslet, men ikke, at Gud kan gribe frelsende ind, naar en Naturkatastrofe truer et Samfund med Undergang. Mod Afhandlingens Slutning, ligesom senere i Ep. 83, siger han, at ingen Landmand, hvis Ejendom er gaaet fri af denne Plage, maa bilde sig ind, at det skyldes hans gudfrygtige Levned.

I det følgende Afsnit kan vi spore Holbergs Samtaler med Folkene paa hans to store Gaarde. Han har øjensynlig kaldt dem sammen for at give Raad og svare paa Spørgsmaal. Holberg har ikke haft Tillid til de mange Recepter, dvs. Lægemedler, som blev foreslaaet, og derfor ikke ladet Meddelelse om dem gaa videre »til mine Bønder«. Hans kloge Raad bestaar bl.a. deri, at han advarer mod at slagte de nyfødte Kalve, for de giver Chansen for at genoprette Bestanden, naar Kvægpesten har fortaget sig. Naar Landmændenes Indkomster af Hornkvæget nu er truet, saa raader Holberg til foreløbig at erstatte Hollænderi, dvs. Kohold for Mælkeproduktion, med Faareopdrætning, Schæfferier, og i Stedet for Stude handle med Heste. Hvor vigtige Kalvene var i denne Situation understreger Holberg senere i Ep. 239: »Man sagde fordum: *Besser ein Kind als ein Kalb*, men nu maa det heede: *Besser ein Kalb als ein Kind*«. Og i Ep. 115 erklærer han, at han langt hellere vil have Faar end de uregerlige Geder.

Under Godsejerens »Catechisationer«, altsaa Belæring i Samtaleform, er der kommet Beklagelser: hvor bliver vort kære Smør af? Det er da fornøjeligt at høre Holberg gøre Angreb paa de hjemlige Kostvaner, efter hvilke al Føde skal syltes ind i Smør! Tænk om Manglen paa Smør kunde »drive vore Nordiske Folk til at omgaaes noget bedre deres Kiød, hvilket de gemeenligen kaage og steege saa længe, indtil al Saft og Kraft er borte, forladende sig paa Smørret, som maa bøde paa saadan Handtering; hvilket en Engellænder ikke har nødtigt, efterdi han steeger og kaager Kiødet saa, at det beholder sin Kraft, saa at derfor ved det første Skaar, som gøres derudi, Fadet opfyldes med Saft.« Det viser ogsaa Holbergs fremsynede Opfattelse af Kosten, at han anbefaler Bønderne at lægge Vægt paa at producere Grøntsager og Frugt.

I sin Natur- og Folkeret havde Holberg fremstillet, i den første Udgave 1716 og videre i den anden 1728, med hvilken Ret Mennesker dræber Dyr for Fødens Skyld (Værker i tolv Bind I, S. 157 ff.). Som en Note hertil føjer han i Betænkningen over Kvægsygen, at »naar det er Mennesket tilladt at slagte og æde Creature, saa raader Fornuften at betiene os helst af dem, som er meere til Incommoditet end Nytte«, saasom Rovfugle og Rovdyr. I svære Tider indser vi, at »Gud har givet os flere Midler til Livets Ophold, end vi gemeenligen indbilde os«.

Man mærker overhovedet, at denne Afhandling er skrevet til Opmuntring. Dør Hornkvæget, saa trives Skovene desbedre, for – som det hedder i Ep. 114 – modsat Faar og Heste søger Køer og Stude »fornemmeligen de smaa Eege- og Bøge-Planter«; »en Koe eller Stud kand udi en halv Time fortære det som kand blive til nogle 1000 Læs«.

Til Slut behandler Holberg et mindre paatrængende Spørgsmaal: var Ulykken større, hvis Sygen havde ramt Hestene i Stedet for Kvæget? Han mener Nej, for Hornkvæget er os til mangfoldig Nytte: det yder os Mælk, Smør, Ost, Kød, Gødning, Plovarbejde, Lys og Huder. Dog kunde man i Norge og Sverige, paa Grund af Vejenes slette Tilstand, lettere undvære Kvæg end Heste.

Holberg var Filosof i sit Aarhundredes Betydning af Ordet. En Mand der stod med begge Ben i sin Samtid og som brugte sin Tanke og sin Pen i Samfundets Tjeneste. I Februar 1728 blev København hærget af en Brand, som bl.a. lagde Holbergs Logi i Købmagergade i Aske. I sit 2. Levnedsbrev, der udkom 1737, fortalte Holberg, at der i Byen

fremkom talrige Forslag om økonomiske Foranstaltninger, som Katastrofen nødvendiggjorde, og at han selv »skrev nogle Afhandlinger hvori jeg indgaaende undersøgte de mest omdiskuterede Problemer. Jeg har senere hørt at Kongen gennemlæste dem flere Gange« (Værker i tolv Bind, XII, S. 183). Disse Betænkninger over den store Ildebrand blev desværre ikke trykt og synes tabt. Takket være det nye Videnskabernes Selskab kom Holbergs kloge, omsigtsfulde Ord om den nye Nationalkatastrofe hurtigt for Lyset.

Til Holbergs Forestillinger om Aktualitet hørte Historien. Man kunde altid lære ved at se tilbage. Da han sidste Gang beskæftiger sig med Kvægsygen, i Ep. 468, siger han, at »Historie-Skrivere burte bemøje sig med at efterleede om Exempel paa en Qvæg-Pest, der med slige Omstændigheder udi Krøniker er at finde, hvilket vare meere Magt-paa-liggende, end at antegne u-tallige andre Ting, hvormed deres Skrifter ere opfyldte«. For denne Filosof var Fortiden en Del af Nutiden, ligesom Nutiden tager sig Ret til at dømme om Fortiden, saaledes som det kan ses af Holbergs andet Bidrag til Selskabets Skrifter.

Denne første Periode i den danske og norske *Søhistorie* kalder Holberg den hedenske. Den er beskrevet af en Historiker der samtidig er Moralist og Filosof. Afhandlingen har dette dobbelte Synspunkt: vore nordiske Forfædre var vældige Søfolk, men deres Bedrifter var Søroveri. Holberg beundrer det Mod og de Kræfter, som Naturen havde forlenet disse Folkeslag med; men han beklager den uciviliserede Brug, de gjorde af disse overordentlige Ressourcer. Der er Festlighed over de Gloser, som Holberg bruger om Søens Folk, naar han taler om de »Norske Sø-Haner«, de »Nordiske Sø-Helte«; »det er uvist, om der vare flere Danske paa Havet end paa Landet, eller om der have været flere Land-Konger end Sø-Konger«. »Med et Ord: Alle de Nordiske Folkes Hu var fæstet til Sømandskab«. Det er sikkert og vist, »at fast ingen af de nu værende Europæiske Riger have distingueret sig meer udi Seilads og Sømandskab« end Danmark og Norge. »Man maa forundre sig over de Nordiske Folkes store og vidtløftige Sø-Expeditioner paa de Tider, da Compasser ikke vare opfundne«. Der er ingen Nation, som »sværmede saa ideligen til Søes som de Danske og Norske, ey heller gjorde saa vidtløftige Reyser, som fra Norge til Constantino-

bel og andre Steder udi den Middellandske Sø«, altsaa Middelhavet rundt. Gang paa Gang fremhæves det i den korte Afhandling, at under disse Udrejser blev Island, Færøerne m.fl. bebygget af de Norske, desuden »et nyt Herredom udi Britannien oprettet af de Angler; Northumberland, et vigtigt Stykke Land udi Engeland, giort til en Dansk, ligesom Normandien udi Frankrig til en Norsk Province«. Der er en vis, behersket Stolthed hos Historikeren over disse nordiske Landvindinger.

Men fra Begyndelsen lyder Beklagelse over det professionelle Sørøveri, der var de kyndige og uforfærdede Nordboeres Lyst og Levevej. Vesterhavet »var opfyldt med Sørøvere, som da kaldtes Vikinger«. Og det »Ord Viking eller Sørøver var da et hæderligt Navn«. Ynglinge af Rang maatte bevise deres Manddom ved Vikingetogter: »Historien viiser, at unge Prindsere, førend de finge Skiæg paa Hagen, bleve af Kongerne udskikkede udi Viking«. Kongerne ansaa det for Sønnernes »Pligt at efterfølge deres berømmelige Forældres Fodspor.«

Følgen var, at nok bragte Vikingerne meget Bytte hjem, men samtidig forsømtes Handel og Agerbrug. »Gud give, at man i Steden for de gamle Nordiske Folks Fribytterie, kunde viise deres Hurtighed [dvs. Dygtighed] udi retskaffen Handel og Vandel ... Just denne bestandige Streiffen til Søes, og just disse store Sørøver-Tog viise, at de Nordiske Folk ingen Omsorg have havt for deres egne Lande, og at de have ladet Agre og Enge ligge udyrkede«. Og Norske og Danske sammenlignes derfor med de Røvere til Lands og til Vands, som Høibergs Tid var fortrolig med: Tartarer og Arabere, som bøder paa deres Dovenskab ved at udplyndre Karavaner, Folkene »udi Algier, Tunis og Tripolis, hvilke føre Krig moxen med det heele menneskelige Kiøn, og subsistere allene af Fribytterie«. Det er endda af det sidst anførte, nordiske Ord, mener Høiberg, med en rigtig Etymologi, at »man deriverer det endnu brugelige Ord Flibustiers, som gives de Americanske Sørøvere«. Høiberg havde i 1726, under Rejse fra Paris til Bruxelles, været i Dagvogn med en gammel Mand, som i fjorten Aar havde været Sørøver i Vestindien, en flibustier eller boucanier, og denne havde fortalt, at han havde sluttet sig til Piraterne som Dreng, da han ikke vidste hvad der var ret og rigtigt, men saa snart han var kommet til Skels Aar og Alder, havde han opgivet Forbryderbanen (Høiberg: Værker i tolv Bind, XII, s. 159). Høiberg havde hos den forhenværende Sørøver faaet et nyt

Eksempel paa sin Teori om Milieuets Magt og Mulighederne for at befri sig derfor. Denne Teori staar at læse, som Holbergs Grundopfattelse af Menneskets Kaar overhovedet, i hans Ungdoms Hovedværk, *Naturens og Folkerettens Kundskab*. Da Holberg skrev denne Haandbog sammen efter Grotius, Pufendorf og Thomasius, tilegnede han sig en filosofisk Lære om Mennesket og Samfundet, som han aldrig senere forlod. Det er ogsaa i Lyset af den, man forstaar hans Dom over de gamle nordiske Sørovere. Mennesket »er begavet med en fornuftig Siæl, hvorudi er et herligt Lys til at kiende og dømme udi en Ting«. Og i den menneskelige Forstand »er en naturlig Rethed, det er, at den ret kand begribe og dømme hvad som Ondt og Godt er, i fald den ikke besynderlig [dvs. i høj Grad] bliver fordervet af en ond Optugtelse eller Vane« (Værker I, S. 59-60). Holbergs Natur- og Folkeret udkom 1716; da den blev genudgivet 1728, indføjede Forfatteren paa dette Sted en Passage, der har Rapport baade til Vikingerne og Bekendtskabet fra Dagvognen. Det fremgaar klart heraf, at »Vane« betyder Milieu og etisk Mønster eller Norm: »Hvorledes Vane og ond Optugtelse kand forderve Forstanden, haves Exempler ikke alleene udi en og anden eenlig Person, men udi heele Nationer tillige. De gamle Nordiske Folk, skiønt de havde Dyden saa meget for Øynene, som nogen anden Nation, og, skiønt de holdte Vold og Tyveri for en stor Synd, saa dog agtede de det for en Dyd og Ære at anvende deres meeste Tiid paa Sø-Røveri. Lige det samme kand man sige om de itzige [dvs. nuværende] Flibustiers udi Vest-Indien, hvilke med Vold, Røven og Plyndren bortdrive deres Tiid, og dog tilligemed ikke forsømme deres Morgen- og Aften-Lof-Sange« (S. 60; jf. 270).

Det er da Holbergs Konklusion, at vi skal ikke prale med vore Vikingeforfædres Bedrifter. Vi skal hellere sige med Poeten:

Excidat ista ætas, nec postera credant Secula;

altsaa ønske, at Tiden maa bringe disse Forhold i Glemsel og at kommende Slægter ikke maa tro derpaa. Holberg tillempet her et Par Vers af den romerske Digter Statius' Lejlighedsdigte (*Silvae* 5, 2, 88-89).

I sit allerførste Skrift, *Introduction til de fornemste europæiske Rigers Historier*, fra 1711, har Holberg under Norges Historie kort fortalt om Harald Haarfagers blodige Forening af Norge og de Udvan-drings-Tog, den gav Anledning til. Han nævner herunder »Rollo eller

Gange Rolf«, som vandt Normandiet. Holberg slutter med at antegne, at »da bleve Island, Orckenøer, Hetland [dvs. Shetland], Ferrø, som tilforn vare øde, bebygde« (Samlede Skrifter I, S. 300). Den historiske Fremstilling ledsages ikke her med en moralsk Bedømmelse. Det sker derimod 1732 i det første Bind af *Dannemarks Riges Historie*, som i høj Grad leverer Stof til vor Afhandling om Søhistorien. Det hedder saaledes, at »paa Agerdyrkning maae de gamle Danske ikke have lagt stor Vind«, bl.a. paa Grund af Fribytteriet, »som da holdtes priisværdigt og et nobelt Handverk«. Det er uvist, om der udi Regner Lodbroks Tider »var fleere Danske paa Landet end paa Havet, eller, om der have været flere Land-Konger end Søe-Konger«. Allerede her afleder Holberg flibustier af Fribytter (Samlede Skrifter VI, 92). Det følgende Aar, 1733, samler Historikeren kort sin Opfattelse af Vikingetidens Danske i denne Passus: *Præ omnibus gentibus piraticam exercebant Dani, quam in laude ponebant, agriculturæ securi*. Det sker i et Kompendium i Verdenshistorien, *Synopsis Historiæ Universalis*, der var til Brug for den studerende Ungdom (Samlede Værker IX, S. 92).

I sit filosofiske Hovedværk, *Moralske Tanker*, 1744, bringer Holberg et kapitalt Essay om Undervisning og Studium. Han hævder heri, at Børn og Hedninger først maa lære Fornuftens Grundsandheder at kende, før de indføres i Kristendommens Mysterier: de maa gøres til Mennesker før de gøres til Kristne: »Thi, hvis een lærer Theologie, førend han lærer at blive Menneske, bliver han aldrig Menneske«. Og derfor kunde Fribytteri, »som øvedes blant de Nordiske Christne, ... ikke have været regned for Heroiske Dyder, hvis de havde lært at blive Mennesker, førend de bleve Christne« (*Moralske Tanker*, 1743, S. 42 ff; Værker i tolv Bind, X, S. 61 ff.).

Vi er nu tæt paa Søhistorien, som oplæstes i November 1746. Her følges historisk Fremstilling, etisk Dom og filosofisk Forklaring ad. Allerede i *Dannemarks og Norges Beskrivelse* (1729) havde Holberg hævdet, at de nordiske Nationer havde overgaaet alle andre udi Mod og Mandighed (Værker i tolv Bind I, S. 29). I Søhistorien vil han baade laste og rose de Gamle, »thi, hvis deres Stridbarhed havde været øved udi rette Tider og paa rette Steder, kunde man sige, at vor Norden har været meer frugtbar paa Heroes og store Helte, end noget Land; saasom ingensteds kand viises Folk, der have ladet see saa stor Foragt for

Døden«. De »beste Nationer kan ved Vane og ond Lærdom fordærv«. »Harald Haarfager, Gange Rolf, Olaf Tryggesen, Regner Lothbrok, Svend Tiuguskiægg« har udført saa »forunderlige Bedrifter og Halsbrækkende Actioner«, at de i Algier, Tunis og Tripolis kunde kaldes berømmelige Admiraler, »men ikke udi vel indrettede og moraliserede [dvs. civiliserede] Stater, hvor saadant ikke kand ansees som Heroismus, og hvor Grumhed skilles fra Tapperhed«. Man ser tilligemed, at »mange af dem have besiddet saadanne Egenskabe, at hvis de havde indfaldet i mindre fordervelige Tider, og havde havt anden Skolegang, de vilde ved den rette Brug af deres naturlige Qualiteter være blevne saadanne, hvilke man kunde ansee som Zirather udi et Land«. Intetsteds fremtræder Holbergs Tanke om Forholdet mellem Arv og Milieu, Natur og Opdragelse med større Tydelighed. Tankegangen nuanceres morsomt i Afhandlingens Helteportrætter. Der anføres gode Karakteregenskaber ved Harald Haarfager, som beskrives »udi den Norske Krønike at have været en viis Herre, dristig, og derhos agtsom«. Han »forøgede sit Rige ikke meere med Magt, end med Veltalenhed og Ven-skab«. Det kan sluttes heraf, at »hand havde bleven en dydig Regent, hvis hand havde levet udi en meere moralisered Alder«. Gange-Rolf karakteriseres tilsvarende. Og om Olav Tryggvason havde Holberg i Danmarkshistorien skrevet, at da denne *en passant* var blevet kristnet, vilde han omvende Nordmændene paa samme Vis. Han tvang dem da med Kaarde i Haand, »hvilket sandeligen er vel den mest compendieuse [dvs. tidsbesparende] Maade at omvende Folk paa, men ikke at omvende dem vel og forsvarligen« (Samlede Skrifter VI, S. 81). I Søhistorien udtrykkes det saaledes, at den omvendte Olav »for tiligen var kommen af Skolen«. Som Harald Haarfager havde Olav ejet store og gode Egenskaber, og det er derfor »troeligt, at Mangel paa grundig Underviisning har allene foraarsaget saa slet Virkning«.

Denne dansk-norske Søhistorie er ellers et Vidnesbyrd om, at Holberg er begyndt at tage Studiet af Oldnordisk op. Tidligere læste han Snorre Sturlusons Heimskringla især i Peder Clausen Friis' Oversættelse, *Norske Kongers Chronica* (1633). Nu bemærker han, i Anledning af Olav Tryggvasons Skib Ormen hin Lange, at i den danske Oversættelse »adskilligt er forbigaaet«. Holberg supplerer da efter Joh. Peringskiølds monumentale Udgave af Heimskringla i Originalsproget med

svensk og latinsk Oversættelse (1697). Et andet Folioværk, han har Nytte af, er Islændingen Thormodus Torfæus' vældige *Historia rerum Norvegicarum* (1711). Han henviser ogsaa til Torfæus' »Orcadiske Historie«, dvs. *Orcades seu rerum Orcadensium historia* (1697); Bogen handler om Orknøernes Opdagelse og Bebyggelse. Holberg kender om Regnar Lodbrog »en særdeles [dvs. særskilt] Bog paa Islandsk«; det er Regnar Lodbrogs Saga, som med svensk og latinsk Oversættelse var optaget i Svenskeren Erik Julius Biörners store Samling af oldhistoriske Sagaer, *Nordiske Kämpadater* [dvs. Heltegerninger, 1737]. Til Illustration af de gamle Danskes maritime Paaklædning citerer og oversætter Holberg et lille Stykke fra Arnold af Lübecks Venderkrønike; han hentyder til samme Sted i Ep. 174.

I de følgende Aar skulde Holberg faa stadig større Interesse for Oldsprogene. I den store selvbiografiske Epistel 447 erklærer han, at »jeg anvender en Time om Dagen paa at læse Græske Autores in Originali, og haver jeg nu endeligen bragt det saavidt, at jeg fast med samme Facilitet kand læse en Græsk Historie som en Latinsk. Jeg haver ogsaa paa nogen Tid lagt Vind paa det Islandske eller gamle Nordiske Sprog, saa at jeg nogenledes forstaaer Snorre Sturleson, undtagen de Vers, som deri findes«. Til de nordiske Folks Sørøveri vender Holberg tilbage i smaa Strejftog i de danske Epistler. Han har læst en Bog om Arabernes Kultur og mindes deres og Nordboernes Piratvæsen i Ep. 38.

I Ep. 334 kan Holberg med en Spøg sige Farvel til sit saa alvorlige Emne. Han ivrer her som saa ofte mod de unge Danskes kostbare og unyttige Udenlandsrejser, men indfletter et ironisk Argument til Fordel for de samme. Han siger, »at det kand tiene til Beviis paa de nu værende Nordiske Folkes Dyd og Ærlighed; og at deres Udenlands Reiser sigte til at betale gammel Gield: Thi Historien viser, at vore Forfædre, nemlig: Cimbrer, Gother, Angler, Normanner, etc. have i gamle Dage aflagt Visiter udi Britannien, Frankrige og Italien, som have kommet samme Lande dyrt at staae, og at de ved deres stedsvarende Fribytterie have gjort stort Skaar udi deres Handel, og bragt mange af deres Kiøbmand til Bettelstaven. Det kand derfor være, at de nu værende Nordiske Folk, for at erstatte den Skade, som af deres Forfædre er tilføyet, søge at vedligeholde udenlandske Rejser, hvorved de indbragte Penge bringes tilbage igien«.

Skrifter,

som udi

Det

Kjøbenhavnste

Geselskab

af

Lærdoms og Videnskabers Gistere

ere

fremlagte og oplæste

i Aaret 1745.

Med et fuldstændigt Register over den Første og Anden Deel.

Anden Deel.

KJØBENHAVN,

Udi det Kongelige Børsenshusets Bogtrykkerie
og paa dets Forlag.

Frykt af Gottmann Friderich Kiesel. Aar 1746.

L. H.

Korte Betænkning

over

den nu regierende

Dvæg = Syge

med

nogle œconomiske Anmerkninger.

Den store Dvæg-Syge, som har udsprede sig over de fleste Europæiske Lande, og hvormed i sær dette Rige samt Forstendommer en lang Tid har været plaget, er en af de mærkværdigste Ting, som udi nogle Seculis er hendet, saa at deraf kand gives Anledning til en EPOCHA udi Chronologien, ligesom man tilforn har regnet Tiden fra den sorte Død: Jeg siger, at det er een af de mærkværdigste Hændelser, og det een Deel i henseende til dens Almindelighed, saasom den største Deel af Europa dermed har været og endnu er befænget; een Deel i henseende til dens Hæftighed, saasom den gemeenligen har foraarsaget en hastig og total Ddeleggelse, hvor den er kommen, endelig ogsaa i henseende til dens Ubegribelighed, saasom den har forrykket de Naturkyndiges Concepter, og været for dem ligesaadan Piinebænk, som Maanens Gang for Astronomis. Thi aldrig have Physici taget meer Feil udi deres Gissninger, og Medici meer i deres Recepter. De Præcautioner, som syntes nyttige paa et Sted, befandtes skadelige paa et andet Sted, og hvad som her har været en Lægedom, har der været en Gift, som des hastigere befordrede Dvægets Død. Dette har gi-

vet Anledning til hæftige Tvistigheder om Sygdommens Natur og dens Uarsag. De fleste have holdet for, at det er en ordinaire Contagion, saasom al Pest fandt forarsage adskillige og forunderlige Symptomata, og derfor have adskillige Navne. Nogle have lignet den ved den Contagion, som grasserede udi det 14de Seculo, og strakte sig over vor heele Hemisphere. Den samme siges at have haft sin Begyndelse udi de Nordlige Parter af China, og at være forarsaget af Heede og stinkende Damp, som steege op af Jorden, fortærede alting indtil Træer, ja befængede Luften saaledes, at man saae nedfalde smaa Slanger og andre giftige Insekter. Men de som have givet nye Navn paa den nu-regierende Dvæg-Sygdom, have mærket, at den ingen ret Analogie har enten med den saa kaldet Sorte Død eller med andre ordinaire Contagioner. Den har vel nogen Overensstemmelse med den første, efterdi den samme saavel som denne befængede den største Deel af Europa. Men Forskiellen er denne, at da den Sorte Død ødelagde levende Creature indtil Træer og Planter, saa har denne derimod alleene angrebet Horn-Dvæg, uden at beskadige enten andre Dyr eller Mennecker. Den anden Forskiel er, at da bemeldte almindelige Død eller andre sædvanlige Contagioner sparer den halve eller i det ringeste den tredje Deel af Dyr eller Mennecker, saa har denne gemeenligen gjort reent Bord, hvor den er kommen, saa at paa de fleste Steder er intet levnet, uden maa skee en Kalv eller gammel Koe, og har man set Herregaarder, hvor en heel frisk Besætning udi 24. Timer er bortdød. Videre, andre Peste rase hastigen ud, saasom det er alle hæftige Svagheders Natur, at jo stærkere de regiere, jo snarere faae deres Regimente Ende, og man derfor har mærket, at en Pest ikke regierer længere end nogle Maaneder, eller i det høieste et Aar paa hver Sted, men denne Dvæg-Syge derimod har rasit nogle Aar udi hvert Land og i en hver Province, og ved Tiden intet har tabt af sin Styrke, saa det synes, at det ligesom ved Guds beslattede Raad er beskiftet, at alt Horn-Dvæg skal forgaae. Det er just disse tvende Hændelser, som giøre denne Svaghed saa mærkelig frem for andre som er at finde udi Historier, og forarsager, at den graverer meer end andre Contagioner; thi den borttager

ger ikke alleene alting paa eengang, men endogſaa lader ſig indfinde paa nye, hvorved Landmanden taber ikke alleene ſin Veſtærd, men endogſaa alt Haab om videre Opkomſt; ſaaſom den, der haver nogen Kræfter, ikke tør forſyne ſig med nyt Dvæg, efterdi Erfarenhed har viiſet, at den ſidſte Beſætning har haft ſamme Uheld ſom den forſte. Hvorpaa Holland fornemmelig viiſer Exempel, hvor denne Dvæg-Sygdom har grasseret udi 6. Aar. Kort at ſige: denne Sygdom har i henſeende til dens ſelfomhed forrykket ſaavel Land-Mænds ſom Medicorum Concepter, ſaaſom de forſte ikke have kundet tage nogen Mæſures udi deres Oeconomie, og de ſidſte have ikke vidſt, hvad de om Sygdommen ſkulde dømme. I henſeende til Landmanden ere foreſtillede ſelfomme og bedrøvelige Scener. Man turde ikke holde paa Dvæget, ſom man frygtede ſtrar at miſte, og man kunde ikke ſælge det, efterdi man kunde ikke faae det betalt: thi, jo mindre deraf blev tilovers, jo meer faldt Priiſen, ſaa at Dvægets Nærhed, ſom ellers ſkulde foraaſage dyr Tid, har foraaſaget ſaadant Kiøb, ſaa at mange beſluttede heller at ſtaae deres Eventyr, end at ſelge med alt for megen Skade. Aarſagen dertil var, at de fleefte ſtrømmede med deres Dvæg til Kiøbſtæder og Markeder, for i en Haſt at ſælge, hvad de frygtede ellers reent at miſte: ſaa at derfor en Tidlang vore Slagterboder ey have været forſynede med meere Kiød, efterdi alle vilde ſælge, ey heller med bedre, efterdi Creaturene aldrig havde haft bedre og overflødiger Græſgang.

Hvad Medici angaar, da have denne Sygdoms Symptomata gandske forvildet dem. Hvad Dom de have fældet; hvad Concept de have gjort ſig om Svagheden, til hvilken Claſſe de have ſøgt at henføre den, og hvad Aarſag de dertil have givet, ſaa have de fundet deres Theſes anfægtede af Objectioner, ſom de ikke have kundet beſvare. De ſom her i Landet have givet nye Agt paa Sygdommens Symptomata, have mærket, at ſomme ere fundne indvortes ubeskadigede, andre at være døde af Lænde-Blod, Forſtoppeliſer og ſaadanne Svagheder ſom længe ſamles paa: thi man har udi nogle fundet haarde Materier, i andre temmeligen ſtore Orme, hvilke ikke fand aſtes udi en Haſt og udi ſaa mange Hoveder juſt paa eengang.

Det samme Land og siges om Galdens Overflod, som den sidste trykte Recept fornemmeligen tilskriver Svagheden. Af de første Anmærkninger kand sluttes, at det har været en Pest: thi saa mange friske Creatures hastige Død tillader ikke at falde paa andre Tanker, helst saasom Sygdommen har ligesom en fiendtlig Krigsmagt marcheret igiennem Landet fra et District til andet. Den yttrede sig her i Siælland først i Wordingborg Amt, hvor den ødelagde alting, og siden deelede sig ud i visse Greene, hvoraf een strakte sig mod Kiøge, en anden mod Ringsted: hvilket naar man eftertænker, da synes Haertfœckers hypothesis at være antageligst, som holder for, at Pest foraarages af smaa giftige Insecter udi Luften, hvilke dræbe ved deres giftige Sting; og holder han for at samme Insecter fødes og avles udi visse Asiatiske Lande, sær udi det Asiatiske Tartarie eller det nordlige China, hvorfra man mærker den store Contagion, som grasserede udi det 14de Seculo, at være kommen: dog er dette herved mærkværdigt, at, endskjønt saadan Pest haver sin Oprindelse udi Asien, saa er dog Indien derfor befriet, hvor vel Indianerne ere plagede med andre Sygdomme, som ere lige saa slemme. Denne Hypothesis om Insecter bestyrkes af Pestens adskillige Virkninger og Egenskaber; thi der er Menneske-Pest, Næg-Pest, Hæste-Pest, Faare-Pest, Træers og Planters Pest, saa at alleene visse Species af Creature angribes, da alle andre ere befriede. Man kand heraf slutte, at det er migrationer, som bestaae nu af et slags Folk, nu af et andet, og at disse Insecter, som nu grassere, ere eene Buphagi, eller saadanne, der finde meest eller eene Smag udi Orefiød, og at de derfor gaae andre Dyr og Mennesker forbi. Erfarenhed viiser, at adskillige Dyr holde sig alleene til en vis slags Føde: Silke-Orme leve af Morbærblade, Bier af Blomster &c. er derfor troeligt, at hvis samme Dyr vare udi stor Mængde og derhos giftige, vilde derved Morbær og Blomster Pest foraarstaae, uden at andre Planter, Træer eller Dyr vilde beskadiges. Hvis man ikke legger denne Hypothesin til Grundvold, er det ubegribeligt, hvi Sygdommen alleene hester sig ved visse Species af Creature, uden at anfegte andre, hvilket maatte skee, naar man efter den berømte Willis eller andre Naturkøndiges Meening vilde derivere saadan Contagion af Luftens Forraadnelse: thi man har erfaret undertiden en

Art af Pest, som træffer Høns alleene, uden at angribe andre enten tamme eller vilde Fugle. Intet er meere forunderligt og herudi meere speciel, end hvad den lærde Engelske Medicus Friend in Hist. Med. har antegnet om den bekjendte Svaghed, som haver faaet Navn af Sudor Anglicus, eller den Engelske Sveed: nemlig at den angreeb ikke uden rette indfødde Engellænder, saa at fremmede intil Skotter, som paa samme Tiid opholdte sig udi London og andre Engelske Stæder, vare uanfægtede: Indfødde Engellænder derimod døde deraf, endskjønt de opholdte sig udi Frankrige. Jeg skulde dog ikke have drifftet mig til saadant at anføre, hvis jeg ikke havde en saa anseelig Mand til garand. Hvis Relationen er rigtig, saa flyder deraf, at denne Engelske Sveed er forarsaget af giftige smaa Insecter, som have fundet en særdeeles Delice udi Engelsk Kiød, og af lutter Kiærlighed til Nationen have gjort saadant Nederlag: og kunde i; saa Maade enhver Engellænder sige med den Franske Poët:

A force de m' aimer, tu me rends miserable.

Dette vil jeg dog lade staa ved sit Værd: iligemaade den Gifning, som en Landmand af mine Benner haver gjort over denne Dvægsyge, nemlig at fullede Køer beginge sig bedre end hornede: Vist nok er det, at han alleene af Curiositet og ved et Indfald havde tillagt sig en Besætning af fullede Køer uden Horn, og at Sygdommen i nogle Maaneder rasede alle vegne rundt omkring hans Gaard, uden at beskadige et eeneste Hovde af Gaardens fullede Besætning. Jeg for min part reflecterede dog intet derpaa, men tilskrev denne Conservation en pur Hændelse; og visede endelig Udfaldet, at jeg ikke tog feil. Jeg holder mig alleene til det som beviises af daglig Erfarenhed, nemlig, at de fleste Contagioner angribe ikke uden visse Species af Dyr, og at man derfor letteligen kand bevæges til at følge den Hypothese om giftige Insecter, hvilke enten maa være af den Natur, at de søge alleene Hornkvæg, som deres rette Føde, eller efterdi deres Gift er alleene dødelig for Dren: thi man veed, at der er adst Uigt, som dræber et slags Dyr, og derimod er en Føde og Lægedom for andre.

Herimod indvendes vel tvende Ting: 1.) Hvorledes det kand være mueligt, at Insecter, der ere saa smaa, at de ikke med Menneſkets Dyrke kand sees, paa nogle Timers Tid kand fælde stærke Dvæg, og som er bevæbnede med tykke Hude. 2.) Spørges, hvi Sygdommen, hvis den er forarsaget af saadanne Insecters Marche, som foregives, i en Hast er sprungen fra et Sted til et andet, saa at visse imellem liggende Districter ere blevne urørte. 3.) Alt den mest raser om Vinteren, der ellers dræber Utsi. Til det første kand svares, at disse Insecter kand trækkes ind med Dvægets Vande, saa at Indvoldene dermed i en Hast kand blive opfyldte, og at de derfor ikke have fornøden at bore sig igiennem Huden. Hvad den anden Indvending angaaer, da styrkes heller derved, end svækkes denne Thesis: thi hvis Sygdommen kom af Luftens Forraadnelse, kunde saadant Spring ikke gøres fra et Sted til et andet uden at befænge de imellem liggende Steder. Derimod, naar statueres saadanne flyvende Arméer udi Luften, er dette Phænomenon let at begribe, ja lige saa let, som man kand fatte, at en Bande af Røvfugle kand, efterat den har gjort Nederlag paa Høns og Gæs udi een Landsbye, flyve den nesthosliggende forbi, og falde paa nye ned udi en anden langt fraliggende Landsbye. Tilmed kand saadanne giftige Insecter, som udi Mængde hænge udi uldene Klæder, være med saadanne Klæder bragte til et langt bortliggende Sted, hvor Hornqvæget af dem er bleven infesteret. Alt dette bestyrkes af det som fortælles om et Hæstebekken, der blev ført fra et befænged Sted, hvilket da nogle Køer lugtede til, bleve de strax anstufne og døde; item af visse blaae Skyer eller Taager, som nogle foregive sig at have seet nedfalde af Luften, og at mortalitet strax derpaa er fulgt. Thi det er gandske rimeligt at slutte, at slige Taager have bestaaet af en Sværm af saadanne Insecter. Hvad den 3die Indvending angaar, nemlig, at denne Sygdom mest har raset om Vinteren, som ellers dræber alt Utsi, da kand disse Insecter være af saadan Natur, at Kulden ikke skader dem: Thi man seer jo utallige smaa Dyr, helst udi Vandet, at conservere sig om Vinteren.

Ja denne Meening om giftige Insecter, hvorved visse slags Contagioner forarsages, grynder sig ikke allene paa probable Gissninger, men

nen endogsaa paa Erfarenhed. Chevalier de Forbin anfører udi sine Memoires herpaa et mærkeligt Exempel: nemlig, at, da han paa sin Reise fra Siam til Europa var henved 8. Miile fra Massulipatan, blev man var ved Kysterne en sort tyk Skye, som man frygtede at være Tegn til Storm: Da den nærmede sig til Skibet, blev den befunden at være en Sværm af utallige Fluere, hvormed saavel Skibsdækket som det heele Hav blev bestrøet. Fire Miile fra Staden saae man en Skye, som skjulte alting saaledes, at man ikke kunde see uden Spidsen af Biergene. Da man landede mærkede man at det og var en Sværm af Fluere, skiondt de udi Skikkelse differerede fra de forrige. Chevalier de Forbin som med nogle Folk udi en Sluppe lod sig sætte udi Land, fandt ved sin Ankomst Staden fast øde, og fik han da at vide af de Overblevne, at saadan Desolation var forarsaget af Pest. De fleeste af hans Folk som havde været med udi Sluppen, døde og strax derpaa: Han selv med nogle faa cureredes igien ved stærk Sveeden, men alle de som brugte Nareladen, omkomme. At andre Contagioner ikke kand sees som denne, maa reise sig deraf, at Insecterne maa være mindre, ja saa smaae, at de end med Microscopiis ikke kand sees. Man beloe udi den sidste Kiøbenhavnste Menneske-Pest een af vore Medicis, som betienede sig af et Microscopio udi de Syges Kame-re, for at see om hand enten udi Atmosphæra Corporis eller de Syges Nande kunde distingvere noget Utsøi: Men Ukyndighed forarsager at man beleer alt hvad som rimeligt er, naar det er usædvanligt.

Naar man nu legger alt dette ovenanførte sammen, bestyrkes deraf den Hypothesis om giftige Insecter, der søge Hornqvæg alleene som deres ret og behageligste Føde, eller som ere eene giftige for de samme. Derimod synes denne Meening at til intet gøres, naar man betragter alle de Symptomata, som ved denne grasserende Dvæg-Syge have været mærkede; thi derudaf kunde man slutte, at det ingen Pest har været, men at man kunde heller henføre Sygdommen til ordinaire Svagheder, som ere enten samlede af forderved Foer eller andre Marsager, og som aarligen paakommer Dvæget, men udi disse Marsager har været meere almindelige, end de pleie. Det slette Foer,
som

som førend Sygdommen begyndte, her i Landet blev indhøstet, synes og saadant at bestyrke. Thi man kunde holde for, at Dvæget deraf har samlet paa den Svaghed, hvoraf det Tid efter anden er bortdøed. Sygdommens Langvarighed, som paa visse Steder udi nogle Aar har raset, synes og at tilkiendegive, at det ingen Pest har været, saasom Erfarenhed viiser, at Contagioner og saadanne hidlige Sygdomme ere gemeenligen lige saa korte som de ere hidlige, og at de ikke regiere længere end nogle Maaneder paa hvert Sted. Saasom nu denne Dvæg-Syge har været af saadan Beskaffenhed, og den haver haft Symptomata, som baade give og ikke give tilkiende Pest, saa have vore Medici og Naturkyndige været gandske raadvilde, og tilstaaet et non plus ultra for deres Videnskab, og derfor lidet eller intet befattet sig med Lægedom derimod; hvorudi de syntes ingen Uret at have, saasom de af Sygdommens Irregularitet ingen Definition have kundet give derpaa, og man maa lære at kiende en Fiende, førend man bevæbner sig imod ham. Men, saasom gemeenligen størst Activité findes hos Folk, som intet forstaar, og som ingen øvne have til at gjøre noget rerkskaffent, saa have derimod alle Markskriere og u-graduerede Doctores været i Bevægelse, og Landet er bleven opfyldt med Recepter, hvoraf enhver fører Titul af tilforladeligt og experimentered Medicament, skiont da experimenterne skulle gøres, intet vilde holde stik. Vel er sandt, at nogle ved Attester kunde viise, at deres Recepter paa et og andet Sted havde haft nogen god Virkning: men Ulykken var, at de ingen Kraft havde paa andre Steder; saa at Landmænd omsider besluttede at lade alting komme an paa Guds Forsyn, og alleene at tage den præcaution at separere deres Dvæg fra andre, hvorved adskillige ere bleve hidindtil reddede.

Hvad man med nogen Sikkerhed herom fandt domme, er dette, at denne Sygdom har været en Samling af en extraordinaire Contagion, enten den maa tilskrives giftige Insecter, Lustens Forraadnelse, eller Damper af Jorden &c. og af ordinaire aarlige Svagheder tillige, saa at et Hoved udi en Besætning er døet af Pest og et andet af Lændebloed, Forstoppelser eller anden sædvanlig Svaghed, eller og af

af begaae tillig; ; hvilket har givet Anledning til den Forvildelse, som i alle Præcautioner have været tagne, og at mange Penge paa Recepter forgiæves ere spildte, efterdi adskillige have meenet, at de Recepter, som med nogen Virkning ere brugte for de ordinaire Svagheder, skulde ogsaa hjælpe for Contagionen, hvorudi Hoved-Ulykken har bestaaet; Thi man maa gjøre saa mange Indvendinger herimod, som man lyster, saa giver dog den store og hastige Mortalitet, som paa visse Steder er merket, hvor en heel gandske frisk Besætning udi 24. Timer er styrtet, tilkiende, at det maa være en stærk og hæftig Pest tillige med de ordinaire Svagheder, som dermed concurrere, for at befordre en totale Destruction. Jeg siger en totale Destruction: saasom der neppe skal findes Exempel udi Historien paa en saa hastig og stor Mortalitet, der ligesom en Kræft udbreder sig i alle Landets Parter, og fast intet levner, hvor den kommer. Udi den trykte Recept, som kom for Lyset den 22. Novembr. tales om Sygdommen, som paa et og andet Sted har yttret sig her i Landet. Om Recepten er probat kand jeg ikke sige: Erfarenhed alleene viiser des verre, at Historien ikke er grundet paa gode Memoires, thi paa samme Tid, som der mentioneres om Sygdommen som har yttret sig paa et og andet Sted udi Landet, fandtes allerede paa min Catalogo over 60. Herregaarde, hvor fast alle Besætninger vare reent bortdøde; Hvorudover naar man betragter, at Siælland har kun 14. Miile udi Længden, man med Billighed kand tale om en totale Odeleggelse, og sige at aldrig nogen Pest udi kortere Tid har stærkere raset.

Saasom denne store Calamitet er indfalden just paa samme Tid, da den forfærdelige Comet lod sig see, ere Folk over alt blevne bestyrkede udi deres gamle Overtroe om Cometers Betydelse og Virkning; og kand man ikke fortænke Almuen, at den ved saadan Hændelse falder paa de Tanker, efterdi man forhen har seet fornuftige Skribentere og de største Historici at gjøre Cometer til Forbud eller Marsag til langt mindre Hændelser, som til Krig, til store Herrers Dødsfald, til Vandflod, til Jildebrand og andet deslige. Thi skulde

Cometer paatage sig saadanne vitløftige Reiser, for enten at forarsage eller at tilkiendegive en Uheld, saa kunde man sige, at intet uden saadan total og almindelig Calamitet, hvis Lige udi nogle Seculis ikke er hørt, hertil kunde være nogen Motif: men herved er at mærke, at bemeldte Comete fandt ansees hverken som Uarsag eller som Forbud for denne Uheld; ikke som Forbud, efterdi Svagheden paa visse Steder havde længe raset, førend Cometen aflagde denne Visite, med mindre man vilde slutte, at Cometen havde taget Feil i sin Marche-Route, og at den havde forestillet sig Benen længere end den var: En heller fandt den ansees som Uarsag, og dømmes, ved sin Influence saadan Uheld at have forvoldet, efterdi Naturkyndige have observeret, at den var saa langt fra vor Jordkugle, at den ingen Paralaxin havde. Hvorudover man bør holde for, at hverken denne eller andre Cometer gaae i saadanne Erinder.

Man søgte i Begyndelsen ved adskillige Anstalter at standse denne Svagheds Fremgang: Man søgte ved Posteringer at hæve et Districts Communication med et andet; utallige Recepter bleve og brugte: men intet kunde hielpe; hvorudover man omsider overgav sig udi Guds Hænder, og lod det ankomme paa den Guddommelige Forsyn. Gud er i saadant og andre Tilfælde den eeneste Læge. Han fandt udi et Øyeblik, naar Svagheden er udi sin største Force, stumpe dens Braad og gjøre den gandske Magtesløs; og skeer saadant gemeenligen ved en Influence udi Luften, hvorved Sygdommen, enten den reiser sig af fordærved Luft og af jordiske Vapeurs eller af giftige Infecter, forsvinder. Saaledes mærkede man, da Holland for nogle Aar siden var plaget med Orme, som truede det heele Land med Undergang, at paa eengang alt det skadelige Utoy af sig selv bortdøde.

Det var i den henseende, at, endskiønt jeg haver haft mange Recepter, som alle holdtes for useilbare, jeg dog ikke har communiceret nogen til mine Bønder; jeg har formanet dem alleene at være betænkte

betænkte paa hvorledes de i Fremtiden, naar Sygdommen eengang ophørde, kunde reise sig af denne Skade igien. Mine Raad bestode fornemmeligen derudi: at holde paa deres Kalve, hvoraf mange selges nyefødde for samme Priis som et par Kyllinger; thi det er derved Horn-Dvægets Mangel igien skal erstattes, om de blive conferverede, og hvis de døe tillige med Dvægget, saa er Forliisen ikke pro tempore stor.

Dette maa i Algt tages saavel paa de friske som svage Steder: paa de friske Steder for at have noget til at overlade til de desolerede Gaarde, og paa de svage Steder, at de kand have noget af det Overblevne til Opvært. Og, saasom Kiødet, naar Sygdommen engang ophører, vil blive dyrt, da intet udi denne Tilstand at slagte, som er ungt, men at lade alting komme til sin Vært. I saa Maade kand Odeleggelsen ikke blive saa stor, som man forestiller sig, alleene Slagterboderne ville præsentere andre Scener, og i Steden for Orefiød broderes med Faare- og Svinefiød, samt med Gies, Høns, Vender og andre Fugle. Landmandens Handel vil i saa Maade ey heller gandske ophøre, men heller forandre Skikkelse. Hvis man mærker, at Landmænd og Bønder saadant ikke ville i Algt tage, er fornødent ved en Forordning, ved Markeder at erklære for contrebande Vare, Kalve, Lam, Gieslinger, Kyllinger, Griise og andre deslige smaa Creature, og det indtil man i Tidens Længde kand tillegge sig Horn-Dvæg igien, og alting kand komme udi forige Stand. Jeg tilstaaer vel, at alle Græsgaarde, hvis Indkomster hæves meere af Stude og Hollænderie end af Korn, i denne Tilstand ville komme udi slet Priis, og at saadant Hull ikke saa hastigt kand tilstoppes. Det vil derfor blive raadeligst, at de beflitte sig paa Schæfferier og Stutterier, for ved Faarene nogenledes at bøde paa Mangel af Koe-Melk og Oxe Kiød, og ved Handel med Hæste at bøde paa den gamle Stude-Handel: Thi Græsgang vil udi nogle Aar herefter blive overflødig, og det Græs og Høe, som de mange Stude forhen har fortæret, vil komme Besterne til Pas, som de fleeste forhen maatte om Sommeren af Mangel paa Græs udsette paa Leie-Soer.

Kand erstattes den Mangel til Jordens Giødning, som Koemøgs Fattelse vil forarsage. I det øvrige er den Frygt for Jordens Giødning ikke saa betydelig, som man foreskilder sig; Thi Jordan kand saa hastig ikke gøres ufrugtbar, og de fleste Proprietarier have Forraad paa Giødning til en Tidlang. Udskillige opmuntredes af denne min Catechisation, og ginge trostede bort: Men nogle vilde ikke lade sig troste, men raabte paa Smør og Melk, som er dette Lands Hoved-Føde. Jeg foreholdt dem derpaa, at Mennesket lever ikke alene af Smør, og anførte Exempler af mange Nationer, som bruge lidet eller intet deraf: Een Deel efterdi de derudi ikke finde saadan Himmel-smag, som vore Nordiske Folk, een Deel ogsaa, efterdi de holde for, at Smør formeerer Galden, og at den umaadelige Smør-æden forarsager at de Nordiske Folk ere meere choleriske end andre. Videre sagde jeg, at saasom Smør er ikke saa meget Føde, som Fødens Vehiculum, der bruges til at faae Maden til at glide med, saa kand man til en Tid betiene sig af andre Slags Saucer, som kand have samme Virkning; Thi, ligesom man kand saa kaagt Kiød til at glide uden Smør, saa kand man og hitte paa noget Raad med steegt Kiød, om det ellers skal holdes for en absolut Fornødenhed, at Kiødet skal steege. Vehiculum til kaagt Kiød er Koer, Rødder, Kaal, Senep, Peberod og andet Hauge-Virt. Den store Priis, som Smørret vil komme udi, kand forarsage, at Bønderne, som over alt forsømme deres Hauger, herefter vil blive bedre Urtegaardsmænd: Thi Erfarenhed viiser, at Nøden har været Mesterinde udi de fleste gode Ting. Ingen uden de som have forsøgt det, veed af hvilken Importance Urtegaardsmændskab, Biekuber og andet deslige er for Bønder og Landmænd. Og maatte jeg gierne vide, om man ikke kunde faae Brød til at glide, saavel ved Honning, Sirup og Mied som ved Smør. Smørrets Mangel kand ogsaa drive vore Nordiske Folk til at omgaaes noget bedre deres Kiød, hvilket de gemeenligen kaage og steege saa længe, indtil al Saft og Kraft er borte, forladende sig paa Smørret, som maa bøde paa saadan Handtering; hvilket en Engellænder ikke har nødigt, efterdi hand steege og kaager Kiødet saa, at det beholder sin Kraft, saa at derfor ved det første Skaar, som gøres derudi, Sædet opfyldes med Saft. Disse

Opmun-

Opmuntringer syntes de fleste at være trøstelige ; Smørrets Mangel stod dem meest for Hovedet, hvilket er som Siælen udi de Nordiske Folkes Føde, og uden hvilket de meene Verden ikke kand bestaae : Thi de befatte under det Ord Smørrebrød alt hvad som Jorden og Havet til Bøye bringer, saasom intet holdes ædendes uden det er syltet i Smør : og derfor, naar de invitere til Gæstebud, byde de gemeenligen paa et Smørrebrød ; Man veed ogsaa, at Smørret gjør fast den fjerde Deel udi en Huusholdning. Men Smørtanden maa udslaaes, og vore Smør-ædere maa til en Tid renoncere paa den Bøllyst, og bilde sig ind, at de ere udi Frankerig, Spanien eller Italien, hvor man mærker, at de af vore Landsmænd, som reise udi samme Lande, have levet uden Smør, og med fuldkommen Helbred ere komne tilbage.

Jeg siger, at denne almindelige Mortalitet kand drive Bønder til at anlegge sig mange Ting, som hidindtil i Landet have været forsømte, som Kaalet og Frugt-Sauger, Køer, Kødder og anden Gæver, og det efter Fremmedes item vore Amager-Bønders Exempel, hvilke kand sige, af hvilken Importance saadant er, og hvad det hjælper paa en Huusholdning. Den kand ogsaa lære dem til at bruge adskillige andre ædendes Varer, som man uden nogen naturlig Narsag, men alleene af Sædvane og Indbildning haver Afstøje for. Den fattigste Bønde skulde heller hungre og tørste til døde, end betiene sig af Hoppe-Mælk, som dog er en Delice for visse Orientaliske Folk, ja saa stor, at de finde bedre Smag derudi end udi Koe- og Faare-Mælk. Indbyggerne udi Finmarken betiene sig af Kinsdyrs-Mælk, og trives deraf ligesaavel, som vi af Koe-Mælk. Hvad Kiød angaar, da er og adskilligt, som kunde spises, men af puur Bane, Indbildning og Overtroe vrages. Jeg for min Part tog ikke i Betænkning at spise Orne, Høge, Strandmaager, Krager, Ravn, item Ulve og Bjørne ic. hvis jeg var paa de Steder, hvor de findes, og hvor de dræbes alleene for at dræbes. Ja mig synes, at det man nu med mindre Scrupel kunde slagte adskillige Creature, som vi underholde, skönt de ere alleene til Incommoditet, end Køer, Orne

og Faar, som klæde og føde os, som giøre vor Arbeide, og som Taknæmmeligheds Lov byder os helst at spare. Naar det er Menneſket tilladt at ſlagte og æde Creature, ſaa raader Fornuftten at betiene ſig helst af dem, ſom ere meere til Incommoditet end Nytte; Thi, om Tallet af viſſe Dyr, hvormed ere opfyldte alle Huuſe, endogsaa fattige Folkes, der neppe have Føde til dem ſelv og deres Børn, blev formindſket, tabte Stæder og Lande intet derved. Man vil dog ikke haabe, at Mangel paa Kiød ſkulde blive ſaa ſtor, at man ſkulde nødes til uſædvanlig, ſkiont ædendes Spiiſe. Thi hvis Gud af Naade vil conſervere Bondens mindre Creature, og velſigne de Schæfferier, ſom Landmænd maa i denne Tilſtand tillegge ſig, kand man bekomme ſaa meget Kiød, at man til en Tid kand leve, om ikke paa Engeliſk ſaa dog paa Franſk eller Italieniſk. Min Betænkning ſigter ikke heller til at recommendere uſædvanlig Spiiſe, men alleene til at beſtride Overtroe og ugrundet Sædvane, og at viiſe, at der ere adſkillige Ting, ſom Menneſker kand føre ſig til Nytte, men ſom de have Uſkye for, alleene eſterdi de ikke ere brugelige. Skulde man have Uſkye for nogen Føde, maatte det heller være Sviin og Blod, ſom er forbudet udi det gamle Teſtamente, og i ſig ſelv er uſundt, eller Ual, Hummer og Krabber, ſom ere et ſlags Slangere og Søe-Monſtra: men ſaadant vrages af ingen, eſterdi det er en antagen Spiiſe. Jeg kand ikke ſee, at en Slagter kunde tage noget af ſin Valeur intrinſeqve, ved at ſlaae en Ulv, Bjørn eller Hund, meere end ved at ſlagte et Sviin. Jeg kand ey heller ſee, at en Koffepige, der uden Skye vrider Halsen om paa Duer, Kyllinger ic. kunde holde det for en Samvittighed at expedere viſſe Creature ſom ingen anden merite har, end at ſkidne Folkes Stuer. Naar Mangel paa et ſlags Kiød kommer udi et Land, maa man examine-re hvad andet ſom er ædende, og kand give god Føde: Naar Kyllinger og Algerhøns ic. ſlaaer feil, maa vi forſøge at ſpiiſe Viber, Strandmoger ic. Naar Talle mangler, maa vi betiene os af Tran, og naar Giedning fattes til Jorden, maa vi informere os om viſſe Folkes Naader, ſom med Succes bruges for at erſtatte ſaadan Mangel; Thi Gud har givet os flere Midler til Livets Ophold, end vi gemeenligen indbilde os.

Dette

Dette anfører jeg ikke for at giøre Skaden ringe, helst udi denne Province, hvor Sygdommen synes at have raset sterkere end udi noget andet Land i Europa, men alleene for at opmuntre nedslagne Gemytter, og som frygte for Hunger. Thi man fandt ellers i Almindelighed siige, at denne Uheld er stor, ikke alleene for Landmænd, men endogsaa for Kiøbstedmænd, ikke alleene for dem som have lidet Skade, men end og for mange, som ere conserverede: Thi de tage merkeligen Feil, som bilde sig ind at alle conserverede Gaarde ville af denne Ulykke profitere. Nogle ville vel vinde derved: andre derimod tabe den halve Deel af deres Indkomster. Til dette at forstaae, maa man i Agt tage, at Landet bestaar en Deel af Korngaarde, een Deel af Græsgaarde. De forste som beholde deres Koer, ville useilbarligen derved vinde, og deres Hollænderier blive af dobbelt saa stor Importance som tilforn, og det saavel i henseende til Melk og Smør, som kommer udi stor Priis, som i henseende til Siødningen: de andre derimod, nemlig Græsgaarder, hvoraf ere fast lige saa mange, og hvis fornemste Herlighed bestaar udi Stude-Handel, ville tabe den halve, om ikke 2. tredie Deele af deres Indkomster; Thi nu ere Studene saalte, som man endnu ikke tør kiøbe eller saa hastig fandt faae til kiøbs igien, saa at Græsset vil staae og raadne paa Marken, Studehandelen ophøre, og consequenter den halve Deel af Gaardenes Afgifter forsvinde. Vil man siige at Græsgaarde fandt forvandles til Sædegaarde, da lader det sig ikke giøre, een Deel saasom mange Jorder ere ubeqvemme til Sæd, og derfor af Nødvendighed ere udlagde til Græsning, een Deel ogsaa efterdi de fleeste Landmænd have ikke fleere Hoverie-Bønder end de behøve til deres Jorders Drift, ikke at tale om, at Studene, som udi Ployning ere Algermandens Medhielpere, ogsaa mangle. Dette har jeg holdet fornødent at erindre, saasom jeg mærker Folk almindeligen udi siige Raifonnements at vildfare.

Ellers, saasom ingen Ulykke er saa stor at der jo noget Got fandt flyde deraf, saa fandt derved Skovene, der udi en Tid af 100. Aar og mindre have været udi saadan Aftagelse, at man inden stakket Tid

Tid kunde vente at see dem gandske øde, igien komme til nye Bæxt. Aarsagen til Skovenes Aftagelse i vor Tid, maa fornemmeligen tilskrives den store Mængde af Køer og Stude, som Landmænd have tillagt sig meer end deres Forsfædre: Thi paa adskillige Hovedgaardde, hvor Besætningen for 50. Aar siden bestoed kun af 50. Køer, findes den nu at bestaae af 100., og hvor man fordum holdt 100. Stude holdes nu 200. Mange tilskrive vel Skovenes Aftagelse andre Aarsager, nemlig Forsømmelse i at plante, og alt for megen Skovhug; men den rette Aarsag er Creaturenes store Mængde, hvoraf vore Skove vrimle og hvorved al Opvæxt hindres; Thi en Stud eller Koe kand udi en halv Time fortære det som kand blive til nogle tusinde Læs. Vore Forsfædre have været ligesaa forsømmelige i at plante som Folk nu omstunder ere, og Skovhug har været større i gamle Dage, da fast alle Kiøbsted-Bygninger vare af Træ, og dog have alle Skove udi nogle tusinde Aar været ved Magt; saa at Skovenes store Aftagelse bliver et Mysterium, hvis den ikke tilskrives Creaturenes Mængde, som i vor Tid ikke haver været proportioneret efter Landets Evne. Ved denne Hændelse kand forarsages en nye Epocha udi Skovhistorien: Thi der kand udi de Skove, hvor Grunden er frugtbar, udi nogle Aar opspire saa meget, at Skoven udi nogle 100. Aar kand holdes ved lige.

Jeg vil slutte min Betænkning over denne Uheld med en liden Opmuntring og Formaning: med Opmuntring til dem, som have lidet Skaden, at de med Taalmodighed stikke sig udi Guds Billie, og haabe, at den, som har saaret, kand og læge, at de ikke gandske lade Modet falde, men søge at betiene sig af alle de Midler, som Gud har givet Menneffene til at oprette de faldne Sager. Jeg haver forslaaet nogle Midler, og andre, som ere meere kyndige udi œconomiske Videnskaber, kand viise flere. Skaden kand nest Guds Bistand igien oprettes, naar Landmænd med en særdeeles Omhed udi de første Aar, medens Saaret endnu er aabent, blive tracterede; Thi de ere nu som store Egg, der ikke taale at røres meget ved, og Landets Styrke grunder sig paa deres Velstand. Jeg siger: de
ere

ere som fiore Egg der ikke taale at rores ved, thi saasom Riød, Smør, Ost fattes: Have de intet at æde uden Kornet; saa at Bønderne intet kand selge til at yde deres Landgiilde og Skatte. Min Formaaning er til de Conserverede, at de ikke søge at profitere af deres Medbrøders Ulykke; men heller at beviise dem al christelig Assistance: Iligemaade, at de ikke bilde sig ind, at deres Conservation er ringeste Beviis paa deres Meriter; Thi mangen Gudfrygtig Enke har mistet udi denne Calamitet sin største Belskærd, og mangen en u-barmhertig Kornpuger er bleven conservered. Jeg læster vel ikke den Talemaade om Guds Straf: men naar jeg hører den for ofte i de sidste Folkes Munde, raader jeg ikke at gjøre saadan Misbrug deraf, at Bantroe og Forargelse derved kand forarsages. Vi have alle fortient Guds Straf: hvorudover, ligesom ingen, der geraader udi saadan Uheld, kand protestere imod Himmelen derfor, saa kand og bør ingen at regne sig sin Conservation til nogen Merite, og troe, at efterdi han har ingen Deel haft udi den almindelige Skade, han ogsaa ingen Deel haver haft udi Landets almindelige Synder.

I Anledning af denne Mortalitet er bleven omtvistet, hvilken Ulykke kunde være størst, enten saadan Sygdom havde angrebet Hestene eller Horn-Dvæget. Nogle meene, at Mortalitet blant Bøestene vilde have forarsaget størst Ulempe; og til at bestyrke deres Meening, bruge saadanne Argumenter: 1.) Efterdi man ingenlunde kand undvære Hæstene, i henseende til Jordens Dyrkning, og i sær til daglig Riørsel; thi hvorledes vilde Bonden og Landmanden blive af med sine Vahrer, som maa føres paa Vogne, og ikke kand bæres paa Arlerne til Riøbstæder. 2.) Vilde deres Havre, som meest fortæres af Hæste, blive til liden Nytte. Det første Argument er heel vigtigt; thi, endskjønt man i Nødsfald kunde spende Stude for Vognene, vilde Reiser blive langvarige: Hvad det andet derimod angaar om Høes og Havres debit, da er det ikke af lige Vigtighed; Thien stor Deel Havre bruges til Staldstude og andre Creatures Føde, og meere deraf kunde end forbruaes, hvis Bønder efter Forpagternes Exempel og vilde stalde Stude. Derforuden ere de fleeste Havre-Jorder af den Beskaffenhed, at derudi kand saaes, saavel Byg som Rug og Boghvede. Det Høe, som fortæres af Bønder-

nes Hæste, og som bliver ført til Kiøbstæderne at selges, kunde med større Fordeel tiene til Føde for Bøndernes Dvæg, hvorpaa de fleeste ikke legge meget Bind, skjønt den halve Deel af Bønderns Belsfærd derudi beskaar. Saadant haver jeg forestillet nogle af mine nye kiøbte Bønder, hvilke alle have stor Høe Biering, men i Steden for at legge sig Køer og Stude til, have ført Høet til Kiøbenhavn, hvorved de have slidet deres Heste og Vogne, og for sømt deres Tid, saa at med al den Herlighed, som deres Gaarde besidde, deres Tilstand stedse har været slet. En fornuftig og duelig Bonde selger aldrig sit Høe, men veed bedre at føre sig det til Nytte. Man seer heraf, hvad Uleylighed, der vilde flyde af Hæsternes Mortalitet, item hvorvit man kunde bøde paa saadan Mangel. Horn Dvæaets Ddeleggelse derimod incommoderer langt meere: thi derved tabes Melk, Smør, Ost, Kiød, Giødning, Plov-Urbend, Lys, Huder, som gjør den halve Deel af Menneskets Føde og Klæde, paa een gang; saa at ingen fornuftig Landmand kand tage i Betænkning at bifalde deres Meening, som holde Dvægshygen skadeligst: thi det er kun Kløbsted-Folk, Petits Maitres og Fruentimmer der frygte at bruge deres Beene, som kand falde paa den anden Meening; men de samme ere herudi ikke competente Dommere.

Ellers maa her saavel som i adskillige andre Tvistigheder distingueres imellem Tider og Steder. Om et Land udi Krigs-Tider paa eengang mistede alle Hæste, var det en ubodelig Skade, saasom en stor Deel af en Stats Styrke derudi beskaar. Hvad Stederne angaar, da ere der visse Lande, hvorudi Dvæg bedre kunde undværes end Hæste: udi Sverrig og Norge for Exempel ere Beyene af den Beskaffenbed, at man ikke kand komme frem uden til Hæst; saa at Mangel paa Ride Hæste vilde forarsage, at paa mange Steder Kirke-Tjenester vilde ophøre, med mindre Præsten vilde reise til Annexet paa en Koe eller Stud, hvilket baade var uanstændigt og ugiørligt, og at gaae til Fods, helst om Vinteren, var et Martyrium.

Skrifter,

som udi

Det

Kjøbenhavnske

Selskab

af

Lærdoms og Videnskabers Elskere

ere

fremlagte og oplæste
i Aaret 1747.

Med et fuldstændigt Register

Tredie Deel.

KJØBENHAVN,

Udi det Kongelige Wäsenhuses Bogtrykkerie,
og paa dets Forlag.

Trykt af Gottmann Friderich Kisel. Aar 1747.

L. H.

Danmarks og Norges Søe = Historie.

Første Periodus.

Adskillige fremmede Skribentere have bebreidet vore Historie-Skrivere, at de tale for prægtigen om disse Rigers Velde og Forkædrenes Bedrifter. Maaſkee at mange af en patriotiſt Iver derudi ere gangne for vidt: Det alleene kand man med Sikkerhed ſige, at ſaſt ingen af de nu værende Europæiſke Riger have diſtingueret ſig meer udi Seilads og Søemandſkab. Dertil har givet Anledning Dannemarks Situation, eſterdi Riget beſtaaer af adskillige omflodte Der, item Norges mange herlige og beqvemme Havne. Der tales om anſeelige Flaader udi de allerældſte Tider. Landets Deeling og Diſtricternes Navne viiſe ogsaa, at Søe-Eraten har været diſſe Nordiſke Rigers Styrke: thi Landet var deelt udi Havne-lag, Skib-reeder, Styreshavne &c. Naar jeg ſiger anſeelige Flaader, ſaa er derved at forſtaaе Skibe eſter de Tiders Maade; thi det, ſom man i gamle Dage kaldte et Krigs-Skib, var en Jagt med 12. Aarer: thi det var ikke uden i Tidens Længde, at man begyndte at bruge de ſaa kaldne lange Skibe, hvortil behøvedes 120. Mand. Dog finder mand end-ogsaa udi de ældſte Tider viſſe faae ſtore Fartøer, ſom Kongerne lode bygge, ikke mindre til Stats og Pragt end til Krigsbrug. Jeg finder, at den første Genevolds-Konge udi Norge, Harald Haarſager, haver havt anſeelige Flaader udi Søen, og at han har bygget blant andre et ſaadant ſtort Skib kaldet Dragen, hvorpaa han ſatte ſine Børsørker eller ſtærkeſte Riemper. Det ſtore deciſive Slag, hvorudi Harald Haarſager erholdt Seyer over de mange ſinaa allierede Konger, holdtes til Søes udi Haversfiorden ved Jæderen (Safuers Firði): Saa at det er ved et Søeſlag, at han erhvervede ſig Herredom over heele

Norge. Dette gav Anledning til de mange Migrationer, som da skede til Søs af Norge, og foraarjagede, at Jisland, Orknoer, Hetland og Færøer bleve bebygde; item at Vester-Søen blev opfyldt med Sø-rovere, som da kaldtes Vikinger: thi de fornemste Mænd udi Norge kunde ikke bekvemme sig til at leve under Haarfagers Herredom, og derfor gjorde saadanne Tog. Man seer saaledes, at fra Rigets første Begyndelse Havet har vrimglet af Norske Sø-Haner, hvilke den heele Sommer holdte Søen, og om Vinteren retirerede sig til Syderøer og Orknoer. Det Ord Viking eller Sø-Røver var da et hæderligt Navn: thi man finder, at den bekiendte Norske Helt Gange-Rolf, som undertvang Normandien udi Frankrig, roeses deraf, at han var en mægtig Viking eller Sø-rover. Andre Nationers Historier viise ogsaa, at saadan Handel ikke har været lagt store Mænd til Last, men tværtimod, at de brystede sig af at have erhvervet Midler derved. Herudover er πολυλησις, (a) eller en der ved Rov er kommen til Rigdom, det samme som en rig Mand hos Homerum. Historien viiser, at unge Prindsfer, førend de finge Skiæg paa Hagen, bleve af Kongerne udfiskede udi Viking: Erik Blodøse, Harald Haarfagers tiæreste Søn, sit udi sit 15de Aar af sin Fader 5. Skibe, hvormed han rovede udi Øster-Søen, paa Dannemark, Sachsen og Friisland udi 4. Aar. Med et Ord: Alle de Nordiske Folkes Hu var fæstet til Søemandskab. Det var udi deres Flaader at Landets Styrke bestod, og bleve derfor alle Bygder og Gaarde deelte udi Skibreder, saa at et hvert Lehn vidste, hvor mange Skibe det skulde udrede. Den Norske Chronik gjør Autor til denne Deling Hagen Abelsstein, efterdi Riget i hans Tiid var trued med Erik Blodøses Sønners Indfald. Navnet hvorunder visse Districter befattes varer endnu til denne Dag.

De Nordiske Folk have fra første Begyndelse havt talrige Flaader; thi man seer, at den Flaade, som Harald Gormsen og Hagen Jarl førte til Norge, har bestaaet af 700. Skibe: men man kand sige, at Skibene vare derefter; thi Konsten har her saa vel som paa andre Steder havt ringe og ufuldkommen Begyndelse. Det er troeligt, at de første Mennekter først have betient sig af Planker, for at flyde paa Ban-

(a) Mand kand vel holde for at πολυλησις er det samme som πολύπυρος i.e. qui multas segetes habet; men Homeri interpr. forklarer Ordet λησις ved τὰ ἐκ πολέμου λάφυρα.

Vandet; derefter af smaa Baade; og at de af Fiske og Fugle have lært at betiene sig af Narer, og siden af Seil, for at komme frem. De Fartøi, som paa disse Tider kaldtes Krigs-Skibe, vare vel aabne uden Dek, men distinguerede fra Kiøbmands Skibe ved Spidse Stavne, i Form af Sporrer, hvorudover de kaldtes sporrede Skibe (naves rostratæ). Hvad Skikkelse de Nordiske Skibe da ellers have havt, derover findes hos vore Skribentere ingen noye Beskrivelse: Det er troeligt, at de have været dannede som de Skibe, der vare brugelige udi andre Lande, og hvorefter de Nordiske Søe-Helte, som da flakkede Verden vidt omkring, have taget Mynster. Man seer, at nogle Skibe udi Størrelse og herlig Bygning have været distinguerede fra andre: Jeg haver talet om det Skib kaldet Dragen, som Harald Haarfager til Stats lod bygge; Historien melder alleene om, at det var fiendeligt fra andre Skibe, men beskriver ikke dets Bygning. Det samme kand siges om Olav Tryggvasons store Skib, kaldet den lange Orm eller Ormen hin lange. Historien taler atkeene saaledes derom. Den næste Vinter Olav Tryggvason var kommen fra Helieland igien, lod hand bygge et stort Skib ved Lade-Hammer, Torberg Skofflaugsen var ypperste Bygmester derfor med mange andre konstige Bygmestere. Skibet var baade langt og breedt og høyt paa Borde, item stærkt af Tømmer. Kongen lod det kalde Ormen hin lange, efterdi det havde en Drages Skikkelse. Hovedet for paa Skibet og Rumpen var forgyldt. Saa vidt derom tales allene udi Sturlesons Danske Oversættelse; hvorudi adskilligt er forbigaaet. Udi Originalen findes meere, nemlig, at Bygmesteren Torberg, førend Skibet var fuldfærdiget, gjorde en udenlands Reise, mueligen for at perfectionere sig udi Skibbyggerie, og at da han kom hjem, var alting i Stand. Paa Skibet blev graven en Drage eller Orm; hvilket baade udi Størrelse og Herlighed overgik det andet forhen bygde Skib, kaldet den lille Orm, (Ormin scamma). Paa den lange Orm, siger Autor, var 34. Roersbænke: og holdtes det for det største Skib, som havde været bygget udi Norge. Det var paa samme store Skib Olav Tryggvason omkom udi det fatale Søe-Slag, som hand holdt med de Danske og frasaldne Norske. Man kand siige, at, ligesom Skibet var paa de Tider det største, som man saae udi de Nordiske Farvande, saa var ogsaa denne Konge den største Søe-Helt paa de Tider. Historien taler forunderlige Ting om hans

Behændighed; blant andet, at hand kunde gaae paa Narerne, imedens hans Folk roede.

Udi Dannemark haver Søemandskab ikke mindre udi de allerældste Tider floreret: Ja man kand sige, at dette Riges Indbyggere have fast bestaaet af lutter Søfolk. De vare derfor udi Klædedragt kiendelige fra alle deres Naboer; thi, saasom de fleeste opholdte sig paa Vandet meer end paa Landet, og større Sliid anvendtes paa Seilads end paa Agerdyrking, saa brugte de gemeenligen Matrosklæder: og synes det, at en Deel Konger selv maa have ført Baadsmands-Dragt. Thi den bekiendte Sø-Helt Kong Regner blev kalden Lothbrok, efterdi han bar beegede Buxer; og er det klart, at saadan Dragt maa heller tilskrives hans bestandige Seilads, end den Frygt hand havde for Slangger. Dette anførte bestyrkes af et mærkeligt Vidnesbyrd, som findes hos Arnoldum Lubecensem saaledes: Olim forman nautarum in vestitu habuerunt Dani propter navium consuetudinem, quia maritima inhabitabant. Nunc non solum scarlatico vario, grisio, sed & purpura & bysso induuntur: omnibus enim divitiis abundant propter piscationem, quæ quotannis in Scania exercetur. Det er: De Danske vare fordum klædte som Søemand, efterdi de ideligen opholdte sig paa Søen, og boede udi Sø-Stæder; men nu bære de baade Scarlagen og Purpur, efterdi de ere blevne rige formedelst Fiskeriet ved de Skaanske Kuster.

Det er saaledes troeligt, at de gamle Danske ikke maa have lagt stor Vind paa Agerdyrking. Historien viiser og, at saa vel Kongerne selv, som Undersaatterne nærede sig ved at rove til Søes; hvilket Handverk blev kaldet Fribytterie. Det samme holdtes ikke allene sømmeligt, men endogsaa pruisværdigt under de Hedenske Konger. Det havde da taget saadan Overhaand, sær udi Kong Regner Lothbroks Tid, at det er uvist, om der vare flere Danske paa Havet end paa Landet, eller om der have været flere Land-Konger end Sø-Konger. De som øvede dette Handverk, blive udi den Norske Kronike betegnede med det Navn af Vikinger; og udi de Danske Historier blive de kaldne Fribyttere. Man seer af samme Historier, at Jomsborgerne eller Julinerne, som vare en Dansk Colonie, vare de stærkeste Fribyttere, og at de derfor førte

førte Navn af Joms-Vikinger. Man holder for, at de Vendiske Stæder lærte allerførst Handverket af dem, som de øvede, nu under den Titel af Alcomanner og siden af Vitalianer &c. Det almindelige Navn var Vikinger eller Fribyttere; hvoraf man deriverer det endnu brugelige Ord Flibustiers, som gives de Americanske Sø-rovere. Jeg har viiset, at saadanne Gierninger holdtes priisværdige under de Hødenske Konger. De paafølgende Christne Regentere, sær St. Olav foredømte vel saadant Handverk, hvorvel det derfor ikke blev afskaffet, saasom de Nordiske Folkes Hoved-Passion var at flakke om i Søen, og der at viise Prover paa deres Tapperhed. fattigdom og Mangel paa retskaffen Handel opmuntrede dem og dertil.

Intet tiener meere til Beviis, saa vel paa det eene som det andet, end de mange store og mærkelige Tog, som ere skeede af disse Riger, og hvorpaa udi intet Land findes saadanne Exempler. Disse Tog, naar man undtager de Cimbrers, og maaskee de Gothers, ere alle skeede til Søes. De Angler, et Folk som beboede den Syndre Part af Cimbrica Chersoneso, nu Jylland, gjorde Anno 449. under deres tvende Anførere Hengisto og Horfa det mærkelige Tog til Søes mod Brittannien, hvilket Land af dem blev undertvunget, og siden indtil denne Tiid har ført Navn af Engeland eller de Anglers Land. Skibene hvorpaa de bleve transporterede, kaldtes hos de Tidens Latiniske Autores Ciulæ; hvoraf man meener, at det nu brugelige Danske Ord Jolle kommer.

De Normanners store Tog under den bekiendte Norske Sø-Helt Rollo, gemeenligen kalden Gange Kolf, er ikke mindre merkværdigt. De gjorde sig da en stor Deel af Frankerige Statskyldig, og endeligen bekomme til Eyendom den vigtige Province Neustria, som siden indtil denne Tiid har ført Navn af Normandien.

Longobardernes første Tog er og skeed til Søes. Historien medder, at de samlede sig først udi Skaane, og at de seilede siden til Gulland, hvor de toge sig Navn af Longobarder. Om dette Tog og Longobardernes Bedrifter udi Tydskland, Pannonien og Italien findes et gammelt Gullandsk Vers, som jeg har indført udi min Dannemarkes Historie. Jeg haver tilforu talet om de Norske Colonier, som udi Harald

vald Haarfagers Tiid skeede, og hvorved Island, Færøe, Gulland, Syderøer, Manøer ic. bleve af de Norske bebyggede.

Dette skeede alt udi denne første Periode under de Hedenske Konger, og tiener til Beviis paa de gamle Nordiske Folks Søemandskab, hvorudi ingen anden Europæisk Nation kand lignes med dem. Jeg holder mig alleene til det, som er beviisligt, og som af alle andre Nationer tilstaaes, og extenderer mig ikke videre med nogle andre Skribentere, hvilke finde Nordiske Colonier udi alle Verdens Parter; saa at de af Midkiærhed for Fædernelandets Ære henfalde til en slags Charlatanerie, og grunde Historier allene paa Gissninger. Naar man vil tage sig saadan Frihed, og give Imaginationen Tøylen, kand man udfinde, hvad man foretager sig at viise: Jeg vilde paatage mig, efter andres Exempel, at viise, at de Argonauter, som bemægtigede sig det gyldene Fæ, vare Danske Fribyttere, og at udi den Græske Flode, som seilede til Troja, var en Escadre af Norske Visinger. Lader os holde os til det, som er beviisligt, og som andre Nationer ikke kand nægte: Lader os ikke bryste os formeget af visse Forfædres Bedrifter; thi visse af dem ere saadanne, at hvis de viise Prove paa Tapperhed, saa give de derhos Immoralitet tilkiende. Guld give, at man i Steden for de gamle Nordiske Folks Fribyttarie, kunde viise deres Hurtighed udi retskaffen Handel og Vandel, og giøre dem til saadanne Søemænd, som Tyrier og Phœnicier fordum vare, saa kunde man nogenledes undskyldde vore Antiquarii, naar de søge at multiplicere deres Søe-Tog. Just denne bestandige Streiffen til Søes, og just disse store Søe-Tog viise, at de Nordiske Folk ingen Omsørg have havt for deres egne Lande, og at de have ladet Agre og Enge ligge udyrkede. Saadant kand meere undskyldes hos de Norske, der beboede et klipagtigt og ufruktbart Land, end de Danske, hvis Jord Naturen har distingueret udi Frugtbarhed. Saa at derfor den Berømmelse, som legges paa vore Forfædre formedelst deres Bedrifter til Søes, hvilke gemeenligen bestoede i at plyndre alle Nationer i Fleng, er lige saa ilde grundet, som om man nu omstunder vilde legge det Tartariske Folk og Araber til Berømmelse, at de lade deres egne frugtbare Jorde ligge udyrkede, og søge at erstatte den Fattigdom, som deres egen Dovenhed bringer til Byge, ved idelige Excursioner, ved at plyndre Caravaner, og at foruroelige andres retmæs-

sige Handel. Vel er sandt, at adskillige andre Nationer paa de Tider øvede samme Handverk, som de gamle Danske og Norske, ja at ingen skiemmede sig ved, naar hand blev adspurt, hvo han var? at svare: Prædo sum. Det er: Jeg er en Fribytter. Men ingen har øvet det i saadan Grad, som de gamle Danske og Norske: thi Opmuntring til Fribytterie var den første Artikel udi de Nordiske Folks Catechismo; og Kongerne selv tilholdte deres Børn at gjøre saadanne Tog, førend de havde faaet Skæg paa Hagen, foregivende, at det var deres Pligt at efterfølge deres berømmelige Forældres Fodspor, anseende saadant ikke alleene som tilladelige, men endog som ypperlige Gierninger, helst naar de deelede Byttet med deres Guder.

Dette siger jeg ikke, for at sværte vore Forfædre; thi de beste Nationer kand ved Bane og ond Lærdom fordærves; men alleene, for at erindre vore Skribentere, at de ikke tale saa prægtigen om Bedrifter, som man heller burde tie med; item, at de ikke multiplicere saadanne Expeditioner, gjøre dem større og flere, end de virkeligen have været, og tillegge de Nordiske Folk adskilligt, som af andre Nationer er bedrevet. Jeg for min Part bryster mig ikke deraf, at vore Forfædres Grumhed har været indførte udi andre Nationers Litanier. Jeg siger heller med Poëten:

Excidat ista ætas, nec postera credant Secula.

Hvis de gamle Nordiske Folk havde kunnet anføre retmæssige Marscher til de øvede Fiendtligheder, kunde man holde Skribentere deres Berømmelser til gode, og ansee de gamle Skialdres Lovsange som Opmuntringer til Tapperhed. Men Historien viiser, at de førede Kriig alleene for at føre Kriig, og uden at give mindste Skin dertil; hvorudover de fortienede meer at lastes, end de gamle Græker, der udi 10. Aar bekrigede Troja for et Dvindmenneske af maadelig Reputation: thi der var dog noget Skin, men her intet. Vil nogen forekaste mig, at jeg herudi viger fra alle andre Skribenters Meeninger, og at jeg ikke skriver som en Patriot; da svarer jeg dertil: At det er ikke den første gang jeg gaaer ud af den alfare Bey, og at jeg ikke holder det for en Patriots Pligt at forsvare sine Landsmænds Synder; Alt hvad jeg siær, og meener, at man bør sige herom, er dette: At vore Forfædres Bedrif-

ter bør lastes, men tillige med admireres; thi, hvis deres Stridbarhed havde været øved udi rette Tider og paa rette Steder, kunde man sige, at vor Norden har været meer frugtbar paa Heroes og store Helte, end noget Land; saasom ingensteds fandt viisets Folk, der have ladet see saa stor Foragt for Døden. Det er iden Henseende, og efter den brugelige Stiil jeg giver Titler af store Helte til Harald Haarfager, Gange Rolf, Olaf Tryggesen, Regner Lothbrok, Svend Tiuguskiagg. Man seer af deres forunderlige Bedrifter og Halsbrækkende Actioner, at de have været store Søe-Haner, og saadanne, som i Algier, Tunis og Tripolis endnu bæres med Titler af berommelige Amiraler, men ikke udi vel indrettede og moraliserede Stater, hvor saadant ikke fandt ansees som Heroismus, og hvor Grumhed stilles fra Tapperhed. Dette seer mand dog tillige med, at mange af dem have besiddet saadanne Egenskaber, at hvis de havde indfaldet i mindre fordervelige Tider, og havde havt anden Skolegang, de vilde ved den rette Brug af deres naturlige Qualiteter været blevne saadanne, hvilke man kunde ansee som Zirather udi et Land.

Hvad Harald Haarfager angaaer, da er hans Bedrifter mindst at dable, saasom hans Sætog havde et vist Sigte, nemlig at foreene alle sinnaa stridige Stater under et Hoved. Han beskrives ellers udi den Norske Krenike at have været en viis Herre, driftig, og derhos agtsom. Udi Selskab og Omgængelse var hand lystig og venlig, sær i Ungdommen. Hand ærede gamle Folk, og omgikkes venligen med sine jævnlige udi Alder; hvorudover hand var kjær for alle sine Undersaatter. Man elskede ham formedelst hans Gæmildhed, og ærede ham formedelst hans sædelige og prydelige Hoff, som hand dagligen holdt. Med et Ord: Hand foregedes sit Rige ikke meere med Magt, end med Bøllenhed og Bønskab. Saadant Portrait gives ham udi Historien, hvoraf man seer, at hand havde bleven en dydig Regent, hvis hand havde levet udi en meere moraliseret Alder.

Den anden mærkelige Søemand, som er bekiendt ikke mindre udi udenlandske end indenlandske Historier, var Rolf, en Søn af Ragnwald Jarl udi Norge. Samme Rolf blev en mægtig Søerøver. Han var saa stor af Væxt, at ingen Hest kunde bære ham; hvorudover, saasom han af Nødvendighed stedse maatte gaae til Fods, hand blev kalden

Gange

Gange Rolf. Hand blev af Harald Haarfager dreven i Landflygtighed: og giver Historien saadan Marsag dertil. Kongen havde befaleet, at ingen maatte øve Søeroverie inden Rigs: Dette uanseet, øvede dog Rolf sit gamle Handverk, sær en Sommer udi Vigen, hvorfra hand med et stort Bytte kom tilbage. Da Kongen fik dette at vide, dømte hand ham offentlig til Landflygtighed, og, endskiønt hans Moder Hildis intercederede for ham, blev dog Dommen fuldbyrdet. Efterat Rolf saaledes var erklæret Fredløs, forlod hand Norge, for at forsøge Lykken udi fremmede Lande. Hans øvrige Bedrifter henhøre meest til den Franske Historie, efterdi hand udi Frankerig, ved at bemægtige sig en anseelig Deel af Landet, lagde Grundvold til det store Kyristendom af Normandien. Om hans personlige Qualiteter findes intet synderligt antegnet udi de Nordiske Historier. De Franske Skribentere beskriver hans Person saaledes. Rollo var en Mand, som var elsket og æret ikke alleene af hans eget Folk, men endogsaa af fremmede. Hand havde en majestætisk Anseelse og en heroisk Skikkelse. Hand var af stor Forstand, Belevenhed og Oprigtighed; hvorudover, da hand fik i Sinde at forsøge Lykken udi fremmede Lande, fik hand stort Tillob fra alle Kanter udi Norden; saa at hand i en Hast tilveiebragte en anseelig Flode og en stor Krigshær, hvormed hand efter adskillige Tog omsider landede udi Frankerig. Torfæus udi hans Orcadiske Historie siger, at der endnu findes udi Sundmøer udi Norge nogle af denne Rollonis Skibs-Levninger, som hand havde brugt til det Franske Tog; og citerer han til Beviis en gammel Provstes Sigelse ved Navn Christoffer Hierman: men hvor vidt saadan Sigelse kand gielde, vil jeg lade staae ved sit Værd. Franske Skribentere vidne, at han efter visse store Heltes Exempel, der have, for at gjøre sig anseelige, fingeret Uabenbaringer, foregav, at han havde havt et mærkeligt Syn, som forsikrede ham om en særdeles Lykke: og siges der, at samme Syn erhvervede ham ikke mindre Tillob, end hans personlige Qualiteter. Naar man legger dette tilsammen, kand mand ansee ham som en Nordisk Scipio. At hand i Begyndelsen ikke øvede de Dyder, som man udi Ungdommen saae at fremfinne hos den Romerske Helt, maa tilskrives hans flette Optugtelse og Tidernes Fordervelse; thi hvis hand havde gaaet i Scipionis Skole, havde hand maaskee og øvet Scipionis Dyder udi Ungdommen. Til Beviis herpaa tiener dette, at, da hand kom udi et meere moraliseret Land, og blev un-

derviisfet udi den Christelige Troe, distinguerede hand sig saaledes udi Dyd og et fornuftigt Regimente, at hans Jhukommelse endnu er stor og hellig, ikke alleene udi Normandien, men endogsaa udi andre Europæiske Lande. Man seer saaledes heraf, at den Grumhed og Uretfærdighed, som mange af de gamle Nordiske Søemænd øvede, maa tilskrives allene Tiderne, paa hvilke de levede, og Stederne, hvor de vare opdragne. Et ligesaadant mærkeligt Exempel viises udi den Danske Konge Canuto Magno, hvilken af en vild Fribytter blev forvandlet til en stor Lovgiver, og til en af de dydigste Regentere udi Historien.

Den tredie Nordiske Søe-Helt, som udi denne Hedenske Periodo gjorde Søerne urolige, var Olaf Tryggelsen. Jeg siger den Hedenske Periodum: thi, endskjønt hand udi sit 46de Aar ved Daaben blev indlemmed udi den Christne Kirke, saa seer man dog, at hans Christendom fast derudi allene har bestaaet; thi hand continuerede med sit Fribytterie, som tilforn; og viiser Christendommens Indførsel udi Norge, som skeede ved hans Middell, at hand for tiligen var kommen af Skolen. Historien melder om trende Ting, som bevægede ham til at antage den Christelige Troe: 1.) De Terteign, som hand havde seet af den Nordiske Apostel Poppo, da hand døbte Kong Harald Gormsen udi Dannemark. 2.) Den Underviisning hand havde faaet af en geistlig Mand ved Navn Tangbrand, som siden blev hans Hof-Prædikant eller Hirdpræst. 3.) Af en udenlandsk Eremit, efter hvis Raad denne Olaf seilede til et Kloster, og der lod sig døbe udi sit 46de Aar. (4.) Af et Syn, hand udi Garderige havde om Matten, hvilket udi den Norske Kronike fortælles saaledes. Samme Vinter døde hans Dronning Geira; thi seilede hand af Sorg udaf Landet, og kom til Garderige: Der havde hand et Syn udi Søerne om de Christnes evige Glæde og de fortabte og fordømte Hedningers evige Pine; hvorudover hand reisede til Grækenland, og derfra førede en lærd Mand med sig tilbage ved Navn Paulum. Der efter seilede hand i Vester-Havet, og rovede paa Engeland, Skotland, Sudevoer, Irland og Frankerige. Hvoraf hand sluttes, enten at dette Syn ikke maa have giort stor Impression paa ham, eller at hans Læremesters Catechisation ikke har været ret orthodox; thi hand blev forvandlet af en Hedensk til en Christen Viking, hvorved allene foraaarsagedes, at Handverket blev meere lastværdigt. Det er troeligt, at Man-

gel paa grundig Underviisning har allene foraarsaget saa slet Birkning; thi man seer ellers af hans Historie, at hand har været en Herre af fortreffelige Qualiteter. Den Norske Kronike vidner, at hand var altid glad og skiemtsom, item at hand var from og ydmng. Hand hastede med alt hvad hand foretog sig, var rund og gavmild. Hand var den dueligste og mandigste udi Striid, og stræng imod sine Fiender; hvorudover hand var ligesaa meget frygtet af sine Fiender, som hand var elsket af sine Venner: og efterdi somme vare ham lydige af Kiærlighed, andre af Frygt, havde hand stedse Fremgang i sine Sager. Man seer af dette Portrait, at, hvis Olaf Tryggesen havde havt anden Optugtelse, eller hvis hand ikke havde levet paa de Tider, da uretsfærdige Krig og Søeroverie vare regnede for heroiske Gierninger, hand kunde have erhvervet lige saa stort Navn af Dyd, som af Stridbarhed, og at hand kunde fortiene al den Berømmelse, som ham tillegges udi gamle Kroniker, hvilke grunde deres Lovsange allene paa hans store og mange Søetog, item paa hans forunderlige Styrke og Behændighed. Historien vidner, at hand var den behændigste Mand, som man veed at sige af: Hand var stærkere og raskere end nogen anden. Hand kunde bestige den Klippe Smalserhorn, og der fæste sin Skiold op i Bierget; og da een af hans Mænd havde forsteaget sig udi Bierget, saa at hand kunde hverken komme frem eller tilbage, tog Kongen ham under sin Arm, og bar ham ned paa den slette Mark. Hand kunde gaae paa Narerne uden Borde, naar hans Mænd roede. Hand kunde hugge med begge Hænder, og skyde med tvende Spyd tillige ic. og lignede ham ingen udi at svemme paa Vandet. Jeg vil ikke tale om andre forunderlige Ting, som fortælles om denne Herre udi det besynderlige Skrift, kaldet Olaf Tryggesens Historie: thi det synes, at Skribenten i nlange Ting gaaer for vidt. Af det, som findes antegnet hos Snorro, en tilforladelig Skribent, sees dog, at hand har været en forunderlig Mand og den største Søe-Helt, som er at finde udi den gamle Historie. Intet tiener meere til Beviis herpaa, end det sidste tatal Søe Slag hand holdt mod de combinerede Danske, Svenske og Norske Misfornoyede, hvilke med en talrig Flaade angrebe hans faae Skibe. Kongen blev da raadet at redde sig med Flugten; men hand svarede: Jeg har aldrig flyet i Striid, og derpaa bandt an med Fienderne, settende sit eget Skib, nemlig den lange Drm, hvorom tilfor er talt, først udi Spidsen. Efter

at Trefningen med stor Hidsighed havde været en Tiidlang, besteege de Norske Misfornøede, som anførtes af Eric Jarl, omsider Kongens Skib; hvorudover Kongen, seende ingen Redning meer, efterdi de meeste af hans Folk vare slagne, og de øvrige udmattede, kastede sit Skiold over sig, og styrtede sig ud i Bandet, hvor det er troeligt, at hand strax druknede, hvorvel nogle lode udspreede, at hand var bleven reddet; og rygtedes siden, saavel udi Engeland, som udi Norge, at hand skulde have været seet udi et Kloster i Syrien. Men man kand holde saadant for en Digt, og regne det blant de prægtige Historier, som fingers om forunderlige Mænd. Vist nok er det, at hand aldrig blev siden Slaget seet i Norge.

Dannemark haver udi denne Periodo ikke været mindre frugtbar paa store Søemænd. Saadanne vare de fleeste Regentere; hvorudover man kand sige, at Riget var heller regieret af Amiraler og Fribytter-Capitainer end af Konger. Ingen har derudi overgaaet Regner, som gemeenligen kaldes Lothbrok. Hans Historie findes beskrevet udi en særdeles Bog paa Islandsk: og seer man deraf, at hand har været en af de største Avanturiers, som man veed at sige af; thi hand flakkede sin heele Tid om i Søen, uden at have noget vist Sigte dermed, og uden at bekymre sig om sit eget Rige, hvorudover ofte, naar hand kom tilbage, hand fandt, at Indbyggerne havde taget sig andre Konger. Der siges vel, at hand paa disse Tog undertvang sig Engeland, Skotland, Orkenserne &c. men det vil ikke andet sige, end at hand udplyndrede samme Lande, og reisede med stort Bytte derfra. Derudi bestoede saa vel hans som de andre Danske Kongers Conqvêter, som de siges at have giort i Engeland: thi ingen søgte at sette sig fast udi Landet, førend Svend Haraldsen, kalden Tiugustikæg, eller rettere førend Kong Knud den Store. Kong Regner lod sig ikke nøye med at agere Fribytter udi de Nordiske Søer, men krydsede ogsaa udi det Middellandske Hav: thi Historien viser, at han gjorde Tog til Constantinopel, som de Nordiske Folk da kaldte Mykilgaard; thi alle fremmede Stæders Navne expri- merede de paa Dansk og Norsk: saaledes kaldtes Strædet Norva Sund, Italien Walland, Jerusaleem Jorfala, den Flod Tanais Vanaqvisl, Rusland Ostragard &c. Til Beviis paa Kong Regners idelige Flaakten til Søes, er det Navn, som ham gives, nemlig Regner Lothbrok, det er med

med de lodne eller beegede Burer; saa det er troeligt, at hand har lignet meer en Baadsmand end en Konge. At de Nordiske Søe-Helte ellers ved deres mange Expeditioner intet andet Sigte have havt, end Fribytterie, sees deraf, at de jævnlig have krydset udi det Midlandste Hav, hvor de beste og rigeste Priiser fulde. Der tales om denne Regners Tog til Constantinopel, og Olaf Tryggæsen, som levede paa samme Tid, blev kalden Olaf Græske, af hans Tog paa de Græske Stæder. Det er troeligt, at de have luret paa de Sibe, som ginge fra Alexandria, hvilken da var en Stapel-Stad for den rige Ost-Indiske Handel, efterdi den Indianiske Rigdom blev ført der igiennem til Græske og andre Europæiske Stæder, indtil Portugiserne udfunde en anden Vej forbi Capo bonæ spei. Det er ubeskriveligt, hvad Rigdom dete Fribytterie haver bragt de Nordiske Folk til Beye. Det var fra den Midlandste Søe Kong Harald Sigurdsen og Sigurd Jorsalafar bragte det meget Guld og Sølv med sig til Norge.

Den anden navnkundige Danske Søemand udi denne Periode var Svend Haraldsen, som gemeenligen kaldes Svend Tiuguskæg. Denne Konge er særdeles bekiendt af de ulykkelige Søe-Krige hand førte med Jomsborgerne eller Julinerne, og af de lykkelige Tog, hand gjorde mod Engeland, om man ellers kand kalde lykkelige Krige, de som føres alene af Begierlighed efter Rov og Bytte. Udi den Krig, som hand førte med Julinerne, blev hand 3 gange fangen. Dette fortæller saaledes: Kongen, efter at hand efter 2de Fængsel var løskommen, forsamlede hand 3die gang sin Flode imellem Møen og Falster, hvormed hand agtede at besøge sine Fiender paa nye. Julinerne grebe da til en dristig Gierning, som neppe har lige udi Historien. Thi da den Danske Flode laae for Anker, begave nogle af dem sig udi en Baad, hvormed de roede til Kongens Skib, foregivende, at de havde noget at sige ham, som var magtpaaliggende. Men, da Kongen stak sit Hoved over Bord, for at høre, hvad deres Forlangende var, grebe de ham om Halsen, og roede bort med ham: Og er dette et Beviis paa Jomsborgernes store Forvoventhed. Kong Svend, da hand kom løs igien, var siden lykkeligere: thi hand erholdt ved de Svenskes og misfornoyede Norskes Hielp Seer udi det store Søe-Slag udi Sundet, hvor Olaf Tryggæsen omkom. Derefter gjorde han adskillige Tog mod Engeland, udi hvilket Land hand

huserede skrekkelige. Hidindtil vare saadanne Streiferier skeede, alene for at erhverve Bytte: men ved det tredie og sidste Tog, som Kong Svend gjorde paa Engeland, søgte hand at sette sig fast i Landet. Hand havde da og saadan Fremgang, at han tvang den Engelske Konge Ethelred at flygte til Normandien, og derpaa erobrede den Stad London, hvor hand blev proclameret til Konge.

Jeg vil ikke tale om flere af denne Periodi Søe-Beдрifter: man seer tilstrækkeligen af ovenanførte, at de Nordiske Folk da have spillet Mester til Søes. Det var at ønske, at disse Expeditioner havde sigtet til andet, end til Fribytterie. Man seer dog, at adskillige Colonier ved disse Lejligheder ere stiftede. Island, Færøe, Hethland, Suderoer ic. ere da blevne bebyggede af de Norske; et nyt Herredom udi Britannien opretted af de Angler; Northumberland, et vigtigt Stykke Land udi Engeland, gjort til en Dansk, ligesom Normandien udi Frankerig til en Norsk Province. En Dansk Colonie blev iligemaade stiftet udi Benden. Denne Colonie førte Titel af Jomsborgere eller Joms-Væinger, det er Julinske Søerovere. Disse Folk overginge alle udi Dristighed, Halsbrækkende Actioner og Foragt for Døden; hvorpaa viises mærkelige Exempler udi den saa kaldede Joms-Vikinga Saga. Men med al den Grumhed, som antegnes hos dem, findes dog visse Tegn til Moralitet, ja noget, som nærmer sig til Heroismus. Saadant tilskrives deres Lovgiver Palnatoko, en Dansk Herre, som levede under Harald Gormsen. Den samme gav disse Juliner, eller den Søe-Republicque nogle Love, hvilke jeg her vil opregne, saasom det er de ældste Love, som man med Omstændighed finder omtalte her udi Norden. Vel anfører Saxo nogle af Kong Frodes Forordninger, iligemaade Kong Snies; men man fand lidet bygge paa den allerældste Danske Historie. Samme Saxo taler ogsaa om en Anordning af Regner Lothbrok, hvorved blev befaleet, at hver Huus-Fader skulde overgive til Krigs-tieneste den af sine Sønner, som var meest uduelig, og som han ingen god Forhaabning havde om; item at alle Tretter skulde paakiendes af tolv gamle fornuftige Mænd. Intet videre meldes derom; hvorudover man fand holde Palnatokos Love for de allerældste.

Lovene, som findes antegnet udi Torfæi store Norske Historie, ere efterfølgende:

- I.) Hvo som er under 18. og over 50. Aar, maa ikke antages udi det Joms-

Jomsborgske Societet, en heller den, som veigrer sig ved at gaae i Kamp med en bevæbnet Mand. Hvoraf sees, at hand vilde, at Republicuen skulde bestaae alleene af unge og stridbare Mænd, og at hand havde samme Principia, som den Lacedæmoniske Lovgiver Lycurgus, hvis Stif- telse sigtede fornemmeligen til at gjøre Staden stridbar.

2.) Enhver som blev antagen udi Societetet, skulde forbindes til at hæbne den Uret, som vederfoer een af de andre Medborgere, og det lige- som det kunde være hans egen Fader eller Broder. Dette viiser, at Jomsborgernes Republique har været et Gilde-Laug, hvoraf de paa- følgende Gilde-Love udi Norden fandt være udcopierede.

3.) Ingen maatte bagtale en anden.

4.) Hvis nogen begik noget Mord, kunde hand dog ikke drives ud af Societetet strax derfor, men Sagen maatte underkastes Palnatoki Kiendelse allene.

5.) Ingen maatte under Straf af Landflygtighed udspreede nye Tidender; hvis de horte noget nyt, maatte de bringe det for Palnatoko, som meenede ved saadan Anordning at hindre Oprør og Bevægelser udi Societetet.

6.) Ingen Qvinder maatte boe udi Staden: saasom deres Om- giængelse kunde ikke være tienlig for Stridsmænd.

7.) Ingen maatte uden Palnatoki Tilladelse være 3. Dage fravæ- rende.

8.) Alt Bytte maatte henføres til et vist Sted, for der at sælges.

9.) Ingen maatte lade see mindste Tegn til Frygt, endskiont hand var i yderste Fare ic.

Disse Love bleve helligene iagttagne og florerede længe der under dette Societet eller Amiralskab. Staden Jomsborg eller Julin var stor og an- seelig, og havde en Havn, som kunde bierge 300. lange Skibe. Den blev ogsaa kalden Søeborg, efterdi den var anlagt ved Søen. Hvorledes dette Amiralskab ellers videre har tiltaget, og hvilke Figurer den Julinske Republique har gjort i Norden, indtil den omsider af Waldemaro I. blev ødelagt, derom skal tales udi efterfølgende Periodi Historie, hvortil saadant henhører.

Man seer heraf, hvorledes Søe-Sagerne vare paa den Tiid udi Norden. Jeg haver tilforn viiset, at man i Begyndelsen betienede sig af Jagte, hvortil udfordredes 12. Noerskarle, og at man siden byggede

de saa kaldne lange Skibe, hvoraf nogle førte over 100. Mand. Jeg har ogsaa givet en liden Beskrivelse over de tvende statelige Krigs-Skibe, nemlig Dragen og den lange Drm. Det sidste Skib, hvorpaa Kong Olaf Tryggvesen omkom udi det store Slag, som blev holdet i Sundet, havde 34. Rorsbænke; hvoraf kand sluttes, at det maa have været af en anseelig Størrelse. Udi samme Slag tales om Erik Jarls store Skib, kaldet Jærnbarden, hvilket var bestaget med Jernsprænger fra Vandgangen op ad Borde, og havde en Jern-Kam oven paa rundt omkring. Dette viiser, at man da allerede stærkt haver konstlet paa Skibbyggerie, skjønt man ikke begriber, hvortil det Jern-Beslag skulde tiene, som gjorde kun Skibet tungt og umageligt til at seile, helst saasom man seer af de Tidens Søe-Slag, at mand gemeenligen sigtede fra Stavnene, hvilke, naar Slaget skulde gaae for sig, bleve lagde tilsammen, og søgte man gemeenligen udi Søe-Slag at bestige de fiendtlige Skibe, og efterat man havde omkommet Folket, at lade de tomme Skibe bortløbe.

Man maa forundre sig over de Nordiske Folkes store og vidtloftige Søe-Expeditioner paa de Tider, efterdi Compasser da ikke vare opfundne. Det samme kand vel og siges om andre Nationer; men ingen sværmede saa ideligen til Søes som de Danske og Norske, ey heller gjorde saa vidtloftige Reyser, som fra Norge til Constantinopel og andre Stæder udi den Middellandske Søe. Det er troeligt, at de stedse ey have fulgt Kusterne; hvorudover man maa holde for, at de ikke have været ukyndige udi Himmelenes Lob, helst saasom man finder, at de ikke gierne have taget Feil udi Seiladsen.

Jeg har viiset, at deres Søe-Tog sigtede allene til at berige sig ved Fribytterie, og det ikke allene ved at plyndre alle fremmede Skibe udi Søen, men endogsaa ved at gjøre Landgang, og lade sig derved nøye, uden at bekymre sig om at gjøre videre Conquêtes: Saa at Tilstanden her udi Norden var, som den nu omkunder er udi Alger, Tunis og Tripolis, hvilke føre Krig moxen med det heele menneffelige Rion, og subsistere allene af Fribytterie. Saadan Handtering reisede sig af Mangel paa Handel og anden reedelig Næring. Det er troeligt, at de ingen Bind have lagt paa Agerdyrkning, og finder man intet talt om nogen Nordisk Handelstad paa de Tider. Saadan var Tilstanden alle allene udi den Hedenske, men endogsaa længe udi den Christelige Alder, og varede da længere udi Norge end udi Dannemark, hvor den efterhaanden ophørede, da Indbyggerne begyndte at besitte sig meere paa Agerdyrkning, og at nære sig ved det Skaanske Fiskerie, som da var af stor Importance.

Ludvig Holbergs to Bidrag til Videnskabernes Selskabs Skrifter
er trykt hos Poul Kristensen, Herning,
indledningen med 12 punkt Linotype Garamond,
texten i originaludgavens størrelse med Nyloprintklicheer fra
Fyns Kliché Fabrik AS.

Papiret er Zerkall bøttepapir.

200 kartonnerede eksemplarer er til rådighed for Selskabet,
mens 400 hæftede eksemplarer er til rådighed for publikum
gennem Munksgaards Forlag.

Jens E.Hansen, Aarhus, har udført bakkemarmor og bogbinderarbejde
samt bindet til H. M. Dronningens eksemplar.

Typografi og bind er tilrettelagt af dr. phil. Erik Dal.

Printed in Denmark 1972.

